

AKADEMİ MECMÛASI

Sâmiha AYVERDİ

Ahmed Ayhan ALTINKUŞLAR

İbrahim ALTUNEL

Kemâl Yurdakul AREN

Hayri BİLECİK

Sait BAŞER

Şefik CAN

Mehmet DEMİRCİ

A.Vehbi ECER

Nâzik ERİK

Ünal ŞENEL

Mustafa TAHRALI

Kâmil UĞURLU

YIL: 21

TEMMUZ 1992

SAYI:3

AKADEMİ MECMUASI

YIL: 21 TEMMUZ 1992 SAYI:3

KUBBEALTI AKADEMİ MECMÚASI, üç ayda bir çıkar,
akademik mecmûadır.

Kubbealtı Akademisi Kùltür ve San'at Vakfı adına sâhibi:
İlhan AYVERDİ

Yazı İşleri Müdürü:
Sait BAŞER

1992 yılı abone bedeli 50.000 TL.'dir. Dış ÷lkelerden bázıların abone bedelleri ise, posta ücretleri dâhil; Almanya için 25 Alman Markı; A.B.D. için: 20 A.B.D. Doları; Fransa için: 91 Fransız Frangı; İngiltere için: 10 Sterlin ve Suudi Arabistan için de: 70 S. Arabistan Riyalı'dır. (Abonelerin değışen adreslerini bildirmeleri ricâ olunur). İlan ve reklâm, millî kùltürümüze hizmet eden müesseler'den alınır.

Yazı işleri için haberleşme adresi: Yeniçeriler Cad. Nu. 43, Bâyezid-İSTANBUL. Tel: 516 63 87. Abone ücretlerinizi Kubbealtı Akademisi Kùltür ve San'at Vakfı'nın **337056** numaralı Posta Çeki hesabına yatırabilirsiniz. Abone işleri için, Peykhâne Sk. Nu. 3 Çemberlitaş-İSTANBUL adresine başvurunuz. Tel: 516 23 56.

Mecmuamızdaki yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.

Basıldığı Yer: Karadeniz Matbaası, Tel: 518 12 70 --İstanbul

İÇİNDEKİLER

İtalya	Sâmiha Ayverdi	5
Tazarrû (Şiir)	A. Ayhan Altıncu	8
Hangi Eşitlik	Hayri Bilecik	9
Gazel	Mustafa Tahralı	12
Öğretmenim	Nâzik Erik	13
Millî Eğitim Bakanlığı mı, Pandora'nın Kutusu mu?	K. Yurdakul Aren	20
Yabancı Dille Öğretim Konusu Bir Sistemin Parçasıdır	Sait Başer	27
Edebiyat Liseleri veya Kültürümüzün Geleceği	Ünal Şenel	30
Zehrâ Teyze'yi Ziyâret	Mehmet Demirci	34
Rüyâ Gören Evlerimiz	Dr. Kâmil Uğurlu	36
Yûnus Emre Döneminde Anadolu'da Kültür Hayâtı	Yard. Doç. Dr. A. Vehbi Ecer	43
Hız. Mevlânâ'ya Göre İnsanın Kurtuluşu	Şefik Can	58
Edebiyatımızda Çevre Tasviri	Yard. Doç. Dr. İbrahim Altunel	66

Kubbealtı Akademi Mecnûası, 4.10.1976 da Millî Eğitim Bakanlığı tarafından alınan karar mucibince 8.11.1976 târihli Tebliğler Dergisi'nde, 660-10290 sayı ve 11664 genelge numarasıyla tavsiye edilmiştir.

İTALYA

Sâmiha AYVERDİ

İtalya'nın deniz kıyısına düşmüş şirin kasabalarında yemek yedik, dinlenip bir hoş vakit geçirdikten sonra yolumuza devam eyleyerek, daha da sevimli, hoş ve gülüp söyleyen diğer bir başka köşesine uğradık. Bu arada, **dükalıklardan, derebeyiliklerden kalma, sarp dağlara oturtularak düşman tecâvüzüne karşı kendini emniyete almış şatolar** da gördük.

Bu şato sâhipleri kimlerdi? Bir İtalya prensi veyâ dükü değiller miydi? Ya düşmanları kimlerdi? **Napoli, Palermo** kralı veyâ **Parma** ve **Modena Dükü** gibi gene italyan olan bir başka komşu kral, prens veyâ dük değil miydi?

Ülkenin sıcak kısımlarından çıkarak, kış sporları yapılan sert ve dondurucu iklimi olan bölgelerine de geldik ki buradan bizi Fransa'ya geçirecek **Mont Blanc** galerisine girerek on iki kilometrelik uzun ve tatsız bir yolculuktan sonra, Fransa'nın Chamonix kasabasına geçmiş bulunuyorduk. Burası da benimdir, diyerek damgasını ona basmış bulunuyordu.

Ama İtalya'nın yüz ağartıcı tünellerinden viyadüklerinden geçerken, sanki aralarında kan dâvâsı varmışcasına boğuşmakta olduklarını da hatırlıyorduk. Öyle ki bu kan kaybı yüzünden, dış düşmanlara karşı boyunları eğri olmaklığın tehlikesini ve acısını bu ülke az mı geçirmişti?

En kötüsü de, "Her horoz kendi çöplüğünde öter" fehvâsınca, kendi hudutları içinde buyruk yürütmek ve dahî başlıbaşına hüküm sâhibi olmak hırısı ile, kendi aralarındaki bu çatışmanın gene kendi başlarına aç-

cağı tehlike ve ıztırâbı düşünmeğe başlayıncaya kadar o kardeş döğüşü devam edip gidecekti.

Viyana Kongresi, İtalya'yı parçalamış ve tefrika hâlinde bırakmıştı. Trieste ve Lombardiya eyâletleri **Avusturya**'ya bağlı olduktan başka **Papa**'nın cismânî hükûmeti, **Piementa**, **Sardinya Krallığı**, **Toskana Büyük Dükalığı** ve **Parma** gibi dükalıklar ayrı ayrı birer hükûmet idiler. Oldu olası bu tefrikanın perîşanlığının zararlarını görmüş olan İtalya, ittihâdının vukû bulmasını istiyor idi ise de, evvel emirde, yabancı ayağının buradan çekilmesine ve böylece de iktidar sâhibi olan dükalıkların, prensliklerin bu ihtiyaç karşısında şahsî ikbâl menfaat ve buyruklarından vazgeçerek cenksiz cidâlsiz birleşmelerinin lüzûmuna iyiden iyiye inanmış bulunuyordu.

Bölge bölge dolaşıp durduğumuz İtalya'da bütünlenmiş olmağın tadını çıkaran bu kasaba ve şehirlerin artık hiç birinde yeniden bir **dağılma** bir **istiklâl hevesi** kendini göstermiyordu.

Bir zamanlar, o baştan sona gırtlak gırtlığa gelmiş dükalıklar, derebeylikler, sâhiplerinin iki dudağı arasından çıkan kânun kuvvetindeki emirlere göre idâre olunuyordu. Görünüşte ihtişamlı şatoları içinde astığı astık kestiği kestik yaşayan bu derebeyi ve dükaların, her biri görünüşlerindeki debdebe ve ihtişâma rağmen, içleri kof **birer cehâlet örneği** idiler.

İşte, bu dar ve müstebit görüşler yüzünden değil midir ki papalarla menfaat birliği kurmuş prensliklerin câhil halkı, Haçlı seferleri kurulması yolunda aldanmış bulunan zavallı ve bîçâre câhil gürûhlardı. Ama bu gün bu dükalıkları, prenslikleri, derebeylikleri yutan İtalya'da yeniden Haçlı seferine katılacak asker bulmak nasıl düşünülebilir?

Ama unutulmaması gereken, aynı rûhun kendisine bir başka kapı seçerek yaşamakta oluşudur. Öyle ki **Haç** kıyâmete kadar **Hilâl**'in düşmanı olarak kalmaya and içmiş ve bunu bir ibadet borcu sayacak kadar iliğine kemiğine işlemiş bir gâyenin esiri olmuştur.

Ne çâre ki Haçlı seferleri Batı'ya ne şan ne de şeref getirmiştir. Ama Avrupa litaratürü, Türk gücü karşısında topraklara karışmış şövalyelerinin arkasından hâlâ ağıt yakmakta ve onları kahraman sayan bir kilise havasının mevcûdiyeti içinde bulunmaktadır.

Büyük devletlerin târihinde zafer ve fetihler kadar mağlûbiyet ve

hezîmet olması da tabîîdir. Ancak, bu acı tecrübeleri yaşamış milletler, gerçekten büyük iseler, geçmişlerine bir aynaya bakar gibi göz atmaktan uzak kalmayarak ona göre politik rotalarını çizmelidirler.

Gerçi Türkiye'de dükalık, prenslik ve derebeyilik gibi bölgeler yoksa da, dilim dilim rejimlere, kamplara bölünmüş inatlaşmalar mevcut. 400 sene evvel, sadrazamlık yapmış Lûtfi Paşa'nın Türk milletine, daha doğrusu Türk idârecilerine yaptığı tavsiyeler bu gün de yarın da hattâ kıyâmete kadar hükmünü yürütecek bir ihtardır. Şöyle ki mevkîi, ikbâlî, buyruğu ve dirliği için vatanını küçümseyecek bir hırsa sâhip olanların şahsî menfaatleri uğruna vatanını da devletini de bölenlerin bir derûnî kasvet ve hiyânet çukuruna düşmüş olduğunu bilmek gerek.

İşte bölünmüşlüklerinden ağızları yanan İtalyanlar'dan ibret almanın her iktidar sâhibine bir vatan borcu olduğunu bilmem ne zaman düşüneceğiz?

Haçlı ve Siyonist fesatlarına kapılarımızı açarak "Kürtlere azadî" nârasını dinlemek gibi bölücü seslere, bu ayrılıkçılara, târihin bize de bütün milletlere de verdiği birlik sesini dinleyerek, o barbarların ağızlarını bir tokatla kana bulayacağımız yerde: "Aklınızı başınıza alın, bütünden kopmak demek, sonunuzdur, ölümünüzdür." diye ürkütmekte neden geç kalmış bulunuyoruz?

İtalya'nın çeşitli bölgelerinde gezerken, buraların münevveri de halkı da içtikleri birlik şarabından öyle mest ve meshur idiler ki hiç kimse geçmişte yaptıkları hatâyı tekrarlamak şöyle dursun, hatırlarından dahî geçirmiyorlardı.

Ya biz? Kamplara bölünmüş rejimlerin tehlike ve ölüm saçan sesini duymamak için kulaklarımızdaki tıkacı muhâfaza etmekte daha ne kadar devam edeceğiz?

TAZARRÛ

Alma bizden ey Allah'ım o tûtfî-i sühandânı;
Karartıp, söndürüp, setretme ol mihr-i dirahşânı

Kerîm sensin, Rahîm sensin, etmeyiz gayre tazarrû;
Şifâ ver, tûl-i müddetle muammer kıl o cânânı.

Takdîrini tedbîr ile gayreylemek mümkün değil,
Hayra tebdil edersen sen edersin bu serencâmı.

Sefîne-i Nûh'a dâhil olduk deyû mesrûr iken,
Zîr-ü-zeber olmaz mıyız çâk olursa bâd-bânı?

Eflâk-ı seb'anın zeyni, sen ol necm-i gîsudârı
Karartırsan, kararmaz mı âsumânın kehkeşânı?

Bir çâre halkeyle yâ Rab bu derd-i bîçâremize;
Bağışla, berhayât eyle sen ol sultân-ı cihânı.

Havfederim gayretinden ger isyân ise elfâzım,
Hâfız-ı âzamımsın sen hıfzıyla Ahmed Ayhân'ı.

Ahmed Ayhan Altınkuşlar

10 Muharrem 1413

İstanbul

(11 Temmuz 1992)

HANGİ EŞİTLİK

Hayri BİLECİK

Matematikte sayıların, sonuçların, çizgi, şekil v.b. nin birbirine eşitliği, bu ilim dalının prensipleri içinde elbetteki doğru ve geçerlidir. Haydi nazarî bakımdan kânun önünde insanların eşit olduğunu ve fırsat eşitliğinin de gerçekleşme yolunda bulunduğunu kabul edelim.

Ancak, bu kavramı sloganlaştıırıp olduğu gibi biyolojik ve sosyal hayâta uygulamaya kalkmak, hangi aklın kârıdır bilemiyorum. Öyle ya; meşrepleri, aklî ve rûhî kapasiteleri, hattâ parmak izleri birbirinden farklı insanlar nasıl eşitlenebilirler!..

Hele yapı bakımından farklı iki cins olan kadınla erkeği eşitlemeye kalkmanın akılla îzâhı mümkün mü!

Her varlık, kendi türü içindeki tekâmül seviyesine göre değer kazanır. Şâyet aynı cins içinde yer almak aynı değerde olmayı gerektirseydi tekâmülden bahsedilebilir miydi!

Hele eşitlik uğruna kadının erkekleşmesi ya da erkeğin kadınlaşması, elmanın armutlaşması yâhut armudun elmalaşması kadar gülünç ve abes olmaz mı! Ancak hemen belirtelim ki biz, insan olması, sosyal hayattaki yeri, fonksiyonları ve hakları bakımından kadının aslâ geri plânda kalmasını savunanlardan değiliz. Bilakis bize göre incelik, zerâfet, şefkat gibi kendi türünün mümtaz özelliklerini muhâfaza ederek insanî değerlerle bezenmiş bir hanımefendi, bu değerleri yeterince kazanamamış bir erkekten, eşitlik bir yana, kat-be-kat üstündür.

Günümüzde yaşanan mefhum kargaşasının tozu dumanı içinde, mül-

kün temeli olan adâleti de basit mânâda bir eşitlik zannederek maalesef, ictimâî hayatın bütün dengelerini alt üst etmişiz.

Halbuki adâlet; herkese hak ettiğini vermek ve hak ettiği şekilde davranmak esâsına dayanır. Ve ancak bir toplumdaki ekseriyetin hakkını bilmesi ve hak ettiğine râzı olması ile gerçekleşebilir. Hak da vazîfe ve mes'ûliyetleri denk olmayan insanlara eşit haklar tanımak ise zulümdür.

Kendi vücûdumuzda dahî sağlayamadığımız matematik eşitliğin sosyal hayatta gerçekleşebileceğine inanmak, safdilliğin de ötesinde birşey olmaz mı! Öyle ya vücûdumuzda, meselâ gözle tırnak, beyinle ayak aynı değerde ve eşit haklara mı sâhiptir! Değilse, canlı bir organizmaya benzeyen cemiyetin beyni, gözü, kalbi durumundaki insanlarla, eli, ayağı v.b. mesâbesindekilerin haklarını nasıl eşitleyeceğiz!

Halbuki insanımıza eşitlik masalları okuyup cemiyetteki tabîi ve lüzumlu kademelenmeyi alt üst ederek ayağı baş, başı ayak hâline getireceğimize, yüklenilen vazîfe ve mes'ûliyet nisbetinde hak ve değerlerin artacağını öğretebilseydik, bu alanda girişilecek faydalı bir rekâbet hem ferdi hem de cemiyeti çok daha mutlu hâle getirebilirdi.

Zararın neresinden dönülse kârdır. Bu dönüş de ancak, her türlü taassup ve müsâhamasızlıktan arınmış saf bir tevhid inancı ve onunla mayalanmış insanların, günümüz ihtiyaçlarına cevap verecek seviyede, mevcutları tashih ederek veyâ gerekiyorsa yenilerini kurarak eğitim-öğretim, hukuk, siyâset, san'at, kültür v.b. alanlarda faâliyete geçirecekleri müesseselerle gerçekleşebilir. Yoksa, ne sulanmış demokratik hürriyetler ne cılkı çıkmış eğitim ne de ölçüden mahrum sevgi ve şefkat gösterileri, menfaatî hak zanneden açgözlülere ve gemi azaıya almış beşerî ihtiraslara dur deyip, bir kefesi yerde diğeri göğe çıkmış adâlet terazisini doğrultamaz.

Tevhid; Allah'ı birlemek O'nun bir olduğunu kalp ile tasdik etmek. Bu tasdikî tahakkuku ise beşerî ihtirasları putlaştırmayıp gizli-açık şirkten uzak durmaya, başka bir deyişle, hiçbir şeyin sevgisini Allah sevgisi üzerine çıkarmaya bağlı.

Halbuki pek çoğumuz, bize bizden yakın olan ve merhameti gazâbını örtmüş bulunan yüce Allah'ı uhrevî menfaatleri ön plânda tutan yanlış bir dînî eğitim sebebiyle kâfi derecede tanıyamadığımız ve çok uzaklarda zannettiğimiz için, sevgisiyle dolup taşmak yerine O'ndan ürkmüş, korkmuşuz. Bu sûretle de insanı, tabiatı, vatani, milleti, kısaca yaradılmışı Ya-

radan'dan ötürü sevmek seviyesinden mahrûm bırakılmışız. Okul, câmi v.b. yerlerde Allah, daha çok cezâ verici, azap edici yönüyle tanıtıldığı için, korkumuz arttıkça O'na içimizi dökemez, gönlümüzü açamaz, ibâdetlerimizi sevap hesaplarıyla yapar, tapınmak yerine tabasbus eder, hîle-i şer'iyyeler ve riyâkarca davranışlarla O'nun gazâbından kurtulmaya çalışır hâle gelmişiz.

Kimimiz de deve kuşu misâli kafasını kuma gömüp; "Yok" diyerek Yaradan'ıyla bütün bağlarını koparacağını ve sevgisiz, şuursuz, vicdansız bir hayat sürerek, O'na rağmen mutlu olabileceğini zanneder olmuş.

Allah'dan korkulmaz mı? Elbette korkulur. Ancak bu, O'nun sevgisini kaybetmekten, O'na lâıyk bir kul olamamaktan korkmak seviyesinde olursa, değerlidir. Aksi hâlde, Allah'ı seviyorum, demenin ne anlamı kalır!

Tevhid akîdesi gereğince Yaradan'ını gönlünde hissedip O'nu herşeyden çok seven ve yalnız O'na hesap verme seviyesine erişen bir insan, bencilleşebilir mi! Kul hakkına el uzatabilir mi! Böyle bir insanı beşerî zaaflarından yakalayıp köleleştirmek, maddî-manevî rüşvetlerle, alınır satılır hâle getirmek mümkün mü!

Ve böylesine insanların ekseriyette olduğu bir cemiyette, adâletin, fırsat eşitliğinin sür'atle gerçekleşmesine kim mânî olabilir!..

GAZEL

Düşmüşse firak sîneye susmak ne yamandır
Firkat günü bülbül sesi feryâd ü figandır

Gül kırmızı, al, pembe, kızıl tüllere girmiş
Dil mülküne külhan nice bir sûz-i cihandır

Gül bûyi verir bülbüle hicran alevinden
Bilmez ki firak derdine tek çâre zamandır

Esrârını duymuş değil âlem bu firâkın
Gülşendeki bülbül dili ağyâra nihandır

Âh eyle Mürîd âh u enîn yâre vefâdır
Hengâme-i aşk âteş-i firkatte ayandır

Vuslat günü kurban kesilir can verilir can
Ver cânını aşk uğruna kim aşka nişandır

Mustafa TAHRALI

4-19 Ağustos 1975

İstanbul

ÖĞRETMENİM

Nâzik ERİK

Yine söze "Ben bir zamanlar çocuk idim !" diye başlayacağım.

Beni küçük yaşta mektebe gönderdiler. Mektepte hanım kızlar vardı, bir de muallime hanımlar.. Sonra mektebimiz muhtelit oldu. Muallim beyler de geldiler. Onların hepsi de yaşlı-başlı kişilerdi..

Bir gün, kasabamıza İstanbul Darü'l-Muallimatı'ndan çıkmış muallime hanımlar gelmiş. Onlardan birini sınıfımızda buluverdik. Elinde her zaman okunacak şeyler olurdu. Bize bir derste "Çizmeli Kedi" hikâyesini okudu...

Gece yatarken anne ve babamıza "Allah rahatlık versin!", sabah kalkınca "Günaydın!", bir şey isterken "Lütfen!", bir şey verilince "Teşekkür ederim.." demeği öğretti.. Ve bir gün sokakta giderken kendisiyle karşılaşınca rahmetli babacığım Şükriye Hocahanıma şapkasını çıkarıp selâm verdi ve kenara çekildi. O, bu davranışta yalnız değildi. Hemen her zaman Şükriye Hocahanım, sokağa çıkınca iki taraflı kenara çekilip saygı ile yol veren yaşlı-başlı adamların arasından, başı önünde, kıpkırmızı yürüyüp giderdi.

Evimizin önünde genişçe bir bahçemiz vardı. Ağaçları sık olmalı ki geceleri âdetâ karanlık bahçe olurdu.. Bir akşam Muallim Kaptan Bey misafirimiz olunca değil eve girmek, karşısına çıkmak, hangi ağacın altına sineceğimi bilememiştim.

Daha sonraki yıllarda mektebimize Konya Muallim Mektebi mezunu

bir grup muallime hanım ile muallim bey tâyin olundular... Bunlar da gençtiler. Gâlibâ bizler de biraz büyümüştük. Onlarla konuşabiliyor, söz edebiliyorduk. Orta mektebe giden efendiler ve hanımlar olduğumuz zaman artık kendi istikbalimizi kurtarmak, adam olmak, vatana-milllete hizmet etmek hususunda yollarımızı çizebilmek için onlarla ciddî ciddî, ama başlarımız hep önümüzde, fikir teatisine bile girebiliyorduk.

Seneler evvel İzmir Gazi Lisesi'nin bir öğretmeni anlatmıştı : "17 yaşındaydım" diyordu. "Konya'ya muallim olarak tâyin olundum... Gençlik, çocukluk işte... Evde yalnızlıktan sıkılır, kahveye uğrıyayım, derdim.. Ben kapıdan girince genç-yaşlı, herkesin oturduğu masalardaki iskambil kağıtları, tavlalar yavaşça kapanır, sessizce masaların altına saklanırdı. Verdiğim rahatsızlıktan utanır, kahveye çıkmamağa çalışırdım.!" Bu ve bunlar muallime saygıydı...

Halen ticaretle meşgul bir dostum anlatıyordu : Köyünün ilk okuyan çocuğu idi... İlkokulu bitirince onu İmam-Hatip okuluna göndermişlerdi. Ders bitip okul tatil olunca köyüne dönüyordu.. Gelenek îcabı geceleri Oda'ya uğrayınca hemen köşe minderi boşaltılıyor ve o parmak kadar çocuğa buyur ediliyordu. "Yaşlılar, babam yaşındakiler hepsi diz çöküp oturuyorlardı. Utancımın yerlere giriyordum... Şaşkınlığımdan ellerimi nereye saklayacağımı bilemiyordum..." diye anlatıyordu. Bu ilme saygıydı !

Keşke rahmetli halacığım sağ olsaydı da bana bir zamanlar öğrettiği şiirin unuttuğum mısralarını soraydım... "Şimdiye kadar aklın neredeydi?" diyebilirdi belki.. Ama yine kırmaz, kıramaz söylerdi.. Ben mektebe yeni başlıyordum. O bana :

Mini mini mektepli

Terbiyeli.. Edepli.. diye ezberletiyordu. Mektebin ve mekteplinin vazife ve tavsifini belletiyor olmalıydı..

* * *

Bunları Muhterem Ahmet Kabaklı Beyefendi'nin öğretmen meselesi hakkındaki yazılarını okurken hatırladım.

Yıllardır hep Millî Eğitim'in meseleleri üzerinde konuşulur. "Öğretim" derken hep "öğretmen'e dönülür ! Bazan öğretmenin formasyonu ağır basar, bazan ekonomik sorunları.. Toplumdaki yeri denir, saygınlığından söz edilir. Öğretmenden asıl beklenen, istenen nedir ki?

* * *

Muhakkak ki medenî bir seviyeyi idrak etmiş olan insanlar toplum halinde yaşarken fikirleri ile fiilleri arasına bir irtibat kurmuş, bir tevâzun meydana getirmişlerdir. Bu tevazunun temelinde mevcut olan bir hayat felsefesi, bir dünya görüşü, bir insan anlayışı daima var olagelmıştır ki o da toplumların îmanına, inanç sistemine dayanır. Bu sistemin toplumun fertleri tarafından kabul edilip benimsenmesi ve yaşanması nispetinde millî muaşeret, millî birlik, millî dayanışma tahakkuk eder. Cemiyette bir bütünlük teessüs eder. Toplumdaki bütün öğretim-eğitim müesseseleri felsefenin fertte fiil haline geçme, yaşanır hale gelme ihtiyâcından doğmuş olmalıdır.

Bu, bizim toplumumuz için de geçerlidir. Gelenek deriz, görenek deriz, töre deriz. Gerek şifahi, gerek yazılı bir kültür birikimimiz vardır. Ayrıca bir ilim ve tekniğimiz de mevcuttur. Zira ilim ve teknik olmazsa refah ve medeniyet olamaz. Medenî bir millet olduğumuza göre bu birikimin kurulu düzen içinde aileden başlayarak çeşitli kurumlar vasıtasıyla nesillerden nesillere intikal edegelmiş olması tabîidir. Tarihçilerimiz kadar eğitimcilerimiz de ortaasya asırlarında, Uygur toplumlarında ve göçerli Türk boylarında bu görevin nasıl îfâ edildiğini herhalde araştırarak, bulacak ve aydınlığa çıkaracaklardır.

Yaş kadar kültür, servet, istidat ve kâbiliyetleri farklı olan toplumdaki kesitlerin aynı millî hayat felsefesini, dünya görüşünü, insan anlayışını edinmelerini, ilim, hüner ve meslek sahibi olmalarını sağlayan kurumlar da çeşitli, farklı olmuş olmalıdır.

* * *

Tarihimiz boyunca ilk çağlarda olduğu gibi islâmiyetten sonra da gençlik kadar diğer kesimleri maddeten ve manen yönlendiren, yetiştiren, her bakımdan geliştiren yaygın ve örgün eğitim kurumlarını iyi bilmiyoruz. Rıbatları, ahî ocaklarını, tekkeleri bu bakımdan yani bir eğitimci gözüyle incelemiş değiliz. Dârü'l-Huffaz, Dârü'l-Hadîs'lerin toplum eğitimindeki yerini ve önemini henüz araştırmadık. Karikatürize ederek mevcudiyetleri ve eğitim metodu ile alay ettiğimiz, kötülediğimiz mahalle mekteplerinin 4 yaş 4 ay 10 günlük çocuğu amin alayları ile ne rütbe motive ettiğinin, sınıfça hep bir ağızdan dersi toplu tekrarladıktan sonra "Kalfa" önünde teke tek hazırlayarak "Hoca"nın rahlesine geçirip "öğ-

renme"yi nasıl öğrettiğinin üzerinde bir eğitimci olarak durmuş değiliz. Yine öğrenme'nin en kolay, şahsiyetin teşekkülünde "en ciddî dönem" olarak kabul edilen bu yıllarda, 4-7 yaş arasında, mes'uliyet duygusunun nasıl geliştirildiğini, 7 yaşına gelen çocuktaki "kendine güven" duygusunun, "iş sevgisi"nin, şahsiyetin nasıl kazandırıldığını bir pedagoğ olarak hiç araştırmadık.

* * *

Tarihî fonksiyonu, kuruluşu, gelişmesi üzerinde durmadan küçümsemediğimiz müesseselerimizden biri de medreselerdir. Geniş İslâm coğrafyasının önemli ve büyük merkezlerinde asırlardan beri feyz dağıtan, aynı şekilde, Anadolu'da bilhassa Beylikler Devri'nin mirası olarak en beklenmedik kasabalarda, en ücra köşelerde eski tarihî ilim ve hükümlerlik merkezlerinde varlıklarını yıllarca sürdüren bu kuruluşların önemi ve hizmeti inkâr edilemez. Onlar da mahalle mektepleri gibi hayır ehli kişiler tarafından yaptırılırlardı. Kimi yaptıranın, kimi bulunduğu mekânın, kimi ders okutan hocanın adı ile anılırlardı. Hayrat-ı Cariye sevabını gözeten vakıfların ilim taliplerine hazırladıkları imkânlar hiç te bugünkü bursları aratmazdı. Yeni yeni adlarını duyup benimsemeye, sahip çıkmağa başladığımız beynelmilel ilmin tarihî gelişmesinde yer almış sayılı matematik, fizik, tıp... v.b. âlimlerimizin bu müesseselerde yetiştiği bir gerçektir. Şu da bir gerçektir ki Osmanlı Hükümlerliğinin asırlar boyu devam edebilmesinin sırrı adalet ve teşkilâtçılığındadır. Bu düzeni kuran ve yaşatanlar da yine medreselerden yetişen kişilerdir. Ve "Cerci Hoca" diye mizah konusu olmuş olsalar da belirli zamanlarda ülke sathına dağılarak halkın ilim ve amel yönünden günlük ihtiyaçlarına cevap veren, bir bakıma ilmi yurt sathına yayan mollalar, medrese talebeleri, bu müesseselerin mensuplarıdır.

Dikkate şayan olan öğretimin sistemidir ! Ulaşım ve iletişimin bütün zorluklarına rağmen sahasında söz sahibi olan müderris - ilim adamı, toplumca duyulmuş, tanınmış, bilinmiştir. İlim talibi genç neyi öğrenmek istiyorsa kimden öğreneceğini bilerek omzuna heybesini atıp yollara düşmüştür. Aradığı "Kaynak Kişi"nin mekân tuttuğu köy-kasaba-şehir neresi ise ulaşmış, huzurunda diz çökmüştür.

Bir küçük noktaya dikkat edilmesi gerekir : Nasıl mahalle mektebine giden çocuk gelişmede kânun emri ile okula kaydolandan farklı ise, ilim

talibinin sefer sonucu ulaştığı seviye, edindiği semere diploma arzusu ya da ihtiyacı ile yüksek okul kapısına dayananından ayrı ve üstün olmuştur. O zamanlar bir medrese köşesinde evinden-köyünden getirdiği unu, bulguru, tarhanası ile idare ederek varlık-yokluk, açlık-tokluk demeden "ilim" adına geceli gündüzlü, şikâyetli çileye soyunan talibin kazanç ve başarısı bugünkü ciddî talebeninkinden hiç de farklı olmamıştır. Her zaman ve her yerde olduğu gibi onlarda da şahsî öğrenme, ilim sahibi olma arzusunun etkisini, itici şevkini aramak doğru olur.

Sahalarında söz sahibi, birer tanınmış otorite olan müderrislerin öğretim anlayışları da dikkate değer. Onlar için eksiksiz öğretmek, istiyene vermemek vebâlden korkulan bir vecibedir. Huzurlarına diz çöken çömezlerine ilim adına ne biliyorlarsa öğretmeyi kendileri için vazife bilmişlerdir. "Bildiğini öğretmeyene ateşten gemler takılır !" O yüzden gayret etmiş, emek vermiş, sonra da "Bu kişi, bu konuyu benim kadar biliyor !" diyebilecekleri seviyeye getirdikleri talebelerinin eline bir "icâzet" vermişlerdir. Naklî ilimler işte böylece eksiksiz ve kusursuz nesilden nesile intikal etmiştir. "Bu zat bu ilimde filan zattan icâzetlidir !". "Bu ilmi filan zattan okumuştur !" sözü de ilmî kariyerin, ilmî kifâyetin tavsifi için kâfi gelmiştir. Talibin talebindeki samimiyet kadar verenin öğretmekteki ihlâsı millî kültür birikimimizin temelidir. Asırlar böyle yaşanır giderken bu ihlâslı sistem ne olmuştur da duruvermiş, duraklayıvermiştir? Olmuştur işte...

* * *

Muhterem Yılmaz Öztuna'nın vatanperverliklerine şehâdet ettiği Tanzimatçılar ülkeye yeni fikirler, yeni mefhumlar getirmişler fakat eğitim sisteminde bir değişikliğe gitmemişlerdir. Bunu fikrî, ilmî, siyasî anlayışlarındaki yeniliğe rağmen hayat felsefesinde toplumun görüşü ve inancı ile aynı anlayışta kalmalarına bağlamak doğru olur.

Ülkemizde her yönden yeni "mektep"lerin açılışı II. Meşrutiyet'ten sonradır. İttihatçıların yeni ve ilmî (!) insan anlayışı, yeni dünya görüşü bu mektepler ve bu mekteplerin müfredatları ile topluma maledildi. Cumhuriyetin ilânından beri ise hep bir "sistem" arıyor, her fırsatta sistem değiştiriyoruz.

* * *

Öyle görünüyor ki aranan, eksikliği hissedilen birşey var ! Malûm

milletlerin millî hüviyet, millî şahsiyetlerini temsil eden "millî muâşeret"lerinin, millî birlik, millî bütünlük ve dayanışmadaki yeri malûmdur. Bu hasletleri vücuda getiren, besliyen gelenek-görenek, töre ve inanç sistemleridir. Toplum hayatında bunların mevcudiyeti ve durumu kadar nesilden nesile intikal imkân ve şartları da sosyologlarımızı muhakkak düşündürüyor olmalıdır.

Toplumumuz büyük ve köklü inkılâplar geçirdi. Bu yüzden okuldan yetişen aydın ile taban arasında hayat felsefesindeki farklılaşma gözardı edilemez. Kaldı ki okur-yazar kesimin genişlemesi ile yeni düşüncesin yayılmasına mukâbil tabanın tarihî hayat felsefesini, hayat görüşünü, insan anlayışını besleyecek ciddi kaynakların azalmakta olduğu bir gerçektir. Nesil gençleşmektedir. Modern iletişim ve ulaşım vasıtalarının yaygınlığı, zenginliği ve etkinliği karşısında gelenek-görenek, töre ve inanç sisteminin genç nesillere nasıl, hangi vasıta, hangi yol ve imkân ile aktarılabilceği, yaşatılıp yaşanabileceği üzerinde önemle durulmalıdır. Bu millî bir dâvâdır. Zîra milletimizin gücü kadar birlik-beraberliği, devletimizin bekâsı da buna dayanır.

Bilgi çağına ayak basmış bir dünyada yaşıyoruz. Millet olarak modern bilgiye, tekniğe ihtiyacımız var. Cârî metoda göre okullarda öğreticiler eskiler gibi bildiklerinin tümünü değil ancak müfredat programının emrettiğini öğretiyorlar. Artık "icazet"e lüzûm yok. Her sene değişen sistemin gösterdiği notu alan sınıf geçiyor.. Sınıfları geçip biteren diplomayı alıyor. Üniversite ve yüksek okullarda master, doktora yapmayı isteyenler yine hocalarının nezâretinde ilim yolunda istedikleri konuyu aydınlatabilirler. Adı icazet olmasa da lâzım olan diplomaya ulaşırlar.

Yalnız asırların kültür mirasına, şuur altı da olsa, sahip çıkmak isteyen toplum, âşinâsı olup bugün ihtiyaç duyduklarına, ilim yanında irfana, teknik yanında inancını yaşamağa, geleneğini, göreneğini, töresini ayakta tutmaya da hasret duyuyor... Günümüzde baş vurup medet umduğu tek müessese ise "Okul"dur. "Öğretim" yanında "eğitim" terbiyeden önce "edeb"i vermesini beklediği tek mes'ul kişi de öğretmen !..

Millî bünyenin asırlar boyu iç yapısını perçinliyen "Kültür Birikimi"nin hangi sosyal şartlar içinde, hangi kurumlarla gelişip yerleştiğini bilmiyor, aramıyoruz. Arasak ta bulmamız kolay olmayacaktır. Çünkü biz onları beşerî-insanî ihtiyaçlar karşısında değerlendirmeye bile lüzum gör-

meden mahkûm edip yenilik ve ilerilik sevdâsı ile nisyan çukuruna gömdük. Ama bugün yaşamak, var olmak için, her canlı uzviyet gibi can damarlarımızda, genlerimizde asırların mirası o hayatiyetimizi sağlayacak "değerleri" bulmak, o değerler içinde yaşamak istiyoruz. O yüzden o değerlerin feyizli, bereketli kaynaklarına ihtiyacımız var. Adını sanını bile bilmediğimiz, sistemini, modern ilmin verileri ile değerini tesbit etmediğimiz, aşınası bile olmadığı o kurumların bugün neden artık var olmadıklarına, olamadıklarına da ilmî bir göz ile bakmıyoruz. Ama dünkü çeşitli kuruluşların hepsinin hizmetini tek müessesemiz "Okul"dan, okul deyince de tek mümessil "Öğretmen"den bekliyoruz.

Dünkü nice nice sosyal kurumların asırlar içinde geliştirip zenginleştirdiği manevî mirasın yaşanması, yaşatılması çağın ve çağa ayak uydurmak zorundaki toplumun yeni şartları içinde kolay mı ? Bu ağır yükün altından sadece okul için, okuldaki müfredatı tatbik için yetişmiş öğretmen tek başına kalkabilir mi demiyoruz. Milletçe fikir birliği, işbirliği yapılarak çözülecek bir dâvâ bu ! Bu yolda başarılı olması için sınıfa gönderirken ona ne verdik ki ! Yine de gönlümüzce beklediğimiz öğretim-eğitim, ilim-irfan, edeb-terbiye diye ne varsa istediklerimizin hepsini bulamayıp boşluğa düştükçe sâdece ondan şikâyet ediyoruz : Ah Öğretmen!

Vah öğretmen...

**MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI MI,
PANDORA'nın KUTUSU mu?...**

Kemâl Yurdakul AREN

*"Yunan mitolojisine göre baş tanrı Zeus kendi hük-
mü altındaki ateşi çaldığı için Prometheus'u ceza-
landırmak amacıyla Pandora adlı kadını yarattı-
rır. Pandora'nın elinde de bir kutu vardır. Bu ku-
tuyu kesinlikle açmaması tenbih edilmiştir. Ama
Pandora merakına yenilir ve bir ara kutuyu açar.
Açmasıyla birlikte de etrafa yılanlar, çrılanlar, ak-
repler, hasılı ne kadar kötü mahluk ve kötülük var-
sa ortalığa yayılır. ('Pandora'nın kutusu' deyiimi
manâsını buradan alıyor.)*

*Ancak kutudan son olarak bir kuş çıkar,
kuşun adı 'UMUT'tur." -Hayat Ansiklopedisi.-*

ÖZÜR DİLERİM!

Mecmuamızın okuyucularından özür dilerim: Akademi'nin yirmi se-
nede teessüs eden bir karakteri vardır, aktüaliyete pek girilmez. Üç aylık
olan yayın organları için bu son derece normaldir. Bir defâya mahsus ol-
ması dileği ile bu kaideyi değiştirme durumunda kaldığım için özür dili-
yorum. ele aldığım mevzu aktüel, bense aktüaliteye girmek istemiyo-
rum....

* * *

**ÖNCE ŞU GAZETE HABERLERİNİ BİR OKUYALIM, LÜT-
FEN!...**

-GEORGE da OKULDAN ŞİKAYETÇİ-

" Okul sorunu Amerika'da da yaşıyor. 3 Eylülde

okulların açılmasıyla beraber Başkan George Bush bir konuşma yaparak "Amerikan eğitim sistemi sınıfta kaldı." dedi.

"Sistemden memnun olmayan Başkan: "Çocuklarımızı ihamet ettiğimiz için kendimizi suçlamalıyız" cümlesini kullandı.

"... Öğretmenlerin bu kadar yoğun çalıştığı ortamda, öğrencilerden çok az şey istendiğine değinen Başkan Bush, öğrencilerin daha sıkı ve disiplinli şekilde çalışmaları gerektiğini, söyledi."

SABAH- 15.Eylül.1991 s.3

* * *

-SİSTEM-

"Tokyo'ya daha önce de gelmiştik.

Hayat düzenli.

Vatandaş da disiplinli.

Sistem sanki mükemmel bir saat.

Aksamasız işliyor.

Dinlenmek, eğlenmek bile disiplin içinde oluyor.

Eğitim aynı disiplinde.

Japon eğitim sistemi, dünyadaki en iyi sistemlerden biri olarak bilinir.

Nedenini araştırdık.

E l e m e - a y ı k l a m a çok erken başlıyor.

İyi bir liseye girmek isteyen iyi bir orta okuldan gelmesi şart.

İyi bir orta okul için, iyi bir ilk okulu bitirmek gerektiği gibi.

Sistemde hiç kimse süper değil.

Sadece d i s i p l i n l i - ç a l ı ş k a n ."

TERCÜMAN- 25.10.1990

-Vitrin- Yavuz DONAT

ÜNİVERSİTE SINAVLARI ACI GERÇEĞİ ORTAYA ÇIKARDI:

ORTA ÖĞRETİMDE EĞİTİM ÇOK ZAYIF

"669" ÖĞRENCİ SINIFTA KALDI

"Lise mezunları, üniversite birinci basamak sınavında döküldü. 76 sorunun sorulduğu sayısal bölümde Türkiye ortalaması 10,62 oldu. 669 aday ise, toplam 153 sorunun yöneltildiği sınavda, sıfır

puan aldı."

"..... Boğaziçi Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ergün TOĞROL, lise mezunlarının üniversite giriş sınavında gösterdiği bu başarısızlığı "FELÂKET" olarak değerlendirdi ve:" Bu sonuçlar bir anormalliğin göstergesi: Ya öğrencileri lisede çok kötü yetiştiriyorlar (Dikkat buyurun, 'yetiştiriyoruz' değil, 'yetiştiriyorlar' ¹) ya da üniversite sınavlarındaki soru şeklinde bir yanlışlık var. Ciddiyetle araştırılması gerekir.

"ÖSYM Başkanı Dr. Fethi TOKER ise: ÖSS'deki soruların tamamının orta okul ve lise müfredatlarından seçildiğine dikkat çekerek, "Yetenekli ilk okul öğrencileri bile bu soruları çözebiliyor." dedi.

MİLLİYET- 19.5.1992

* * *

Madem ki Amerika'da durum öyle, Türkiye'de böyle, o halde çâre nedir? Yine bir gazete haberi:

İŞ ÇEVRELERİ EĞİTİME EL ATTI

"Önce Eğitim, sloganı ile ortaya çıkan ama bu alandaki karnesi kırıklarla dolu olan Başkan George Bush'un, ülkesi A.B.D.'yi 21.yy'a daha bilgili, daha yetkin taşımanın sorunlarını yaşadığı bildiriyor. Eğitim sektöründeki arayışlar sürerken, Baltimore'daki dokuz devlet okulunun yönetiminin bir şirkete devredilmesi gündemde.

Baltimore'daki okulların yeni sorumlusu Walter G. AMPREY bu konu ile ilgili olarak: "Çok önemli bir girişim. Şiddetin kol gezdiği, devamsızlık ve başarısızlık rekorlarının kırıldığı diğer okullara da örnek olabilir. (Her üç faktör, şiddet, devamsızlık ve başarısızlık, Türk milli eğitiminin de temel vafı durumundadır. K.Y.AREN)

HÜRRİYET- 15.6.1992

.....
Bu haberleri sabırla okuduğunuz için teşekkürler.

Evet, deniz bitmiş, gemi karaya oturmuş.

Amerika'da da, Türkiye'de de...

Büyük bir ihtimalle Fransa'da, İspanya'da, İngiltere'de de....

(1) " Endonezya'da çöken köprünün yol açtığı büyük felâketten dahi kendimi mes'ul hissederim" diyen insanın rûhu şâd olsun. Bu anlayış nerede, 'yetiştiriyorlar' diyerek aslında kendisi de eğitim zincirinin bir halkasında hizmet vermekte olan bir kimsenin kendisini, "Felaket" olarak vasıflandırdığı bir sorumluluktan varestе kılması nerede? Anlamak çok zor!.. K.Y.A.

Liberal eğitim sisteminin geçerli olduğu, yâni "Lesse-passe", (bırakınız yapşın-bırakınız geçşin) ilkesinin eğitime uyarlandığı ülkelerde muhakkak ki durum bundan farklı olamaz.

İşte HOLİGANLAR...

İşte NEO-NAZİLER... DAZLAKLAR... PUNKLAR....

Kısacası binlerce, milyonlarca KİNG-KONG...²

* * *

Bu işte tek başarılı ülke var: JAPONYA

Onda da sistem küçük yaştan îtibâren ELEME-AYIKLAMA esâsı üzerine oturmuş.

"süper insan" yetiştirmiyorlar.

Disiplinli-çalışkan insan yetiştiriyorlar.

Yani, lesse-passe, yok.

ÇARE NEDİR?...

Amerika, bir çıkış yolu olur ümidiyle işi özel sektöre devretme denemeleri yapıyor. Başarılı olur, olmaz, bilemem. Ama yaklaştıkları çare millî felsefelerine pek uygun! Çünkü, onlarda özel sektörün dayandığı temel prensip: Güçlü olan yaşasın. İş hayâtında iyiyi daha iyi, onu da daha üstün olan siler süpürür. Tıpkı "Vahşi Batı"yı dizginleyen ilk göçmenlerin inat, dayanma ve yılmama karakterleri gibi.

İşte şimdi de maarifte bunu denemek istiyorlar anlaşılan.

Peki....biz?... Biz ne yapıyoruz?..

* * *

BUYURUN, "Al Gözüm Seyreyle" DÜRBÜNÜN BAŞINA!...³

BAKIN, BAKIN PANDORA KUTUSUNU AÇIYOR, ACABA İÇİNDEN NE ÇIKACAK? YİLANLAR, ÇİYANLAR, AKREPLER Mİ, YOKSA KUŞ MU?

UMUT KUŞU!..

(2) " Çarpık eğitim sisteminin yarattığı genç tipini ifade için KİNG-KONG benzetmesini AKA-DEMİ Mec. 1991/4 sayısındaki "Gözleri Yaşlı Çocuk³ yazımızda kullanmış ve: "Çilek pembesi desenli cart yeşil dağcı kazaklı, kot pantolonlu, kafayı deniz piyâdesi gibi traş ettirmiş, muazzam basset pabuçlu, kulakları volkmenli..... sözleriyle bu çocukları anlatmaya çalışmışım. K.Y.A.

(3) " Çocukluğumda televizyon bilinmez, sinema bile ender-i nadirattan bir seyirlik eğlence iken, mahalle aralarında gezerek çocukları, elindeki fotoğraf seyrettiren bir dürbünle maişetini temin etmeye çalışan bir çeşit esnaf vardı. Küçük müşterilerini de "Al gözüm seyreyle, Afrika ormanlarının yüce kralı aslan gibi sözlerle toplarlardı.

Evet, Türk Millî Eğitim Bakanlığı'nda neler oluyor?

Hoş bizim Millî Eğitim'de her zaman bir şeyler olur.

"ZİRA, MİLLETİMİZİN HER DEVİRDE MAARİFTEN DAHA MÜHİM BİR MESELESİ OLMAMIŞTIR?"⁴

Onun için şimdi de bir şeyler olmakta.

.....

I- KREDİLİ SİSTEM:

Liselerde, 1991-1992 öğretim yılından itibaren "Sınıf geçme ve Sınav.Yönetmeliği"nde yapılan değişiklik ile sınıf geçme sistemi kaldırılıp yerine ders geçme ve kredi sistemi getirildi.

II- Orta okullarda

a) Disiplin cezâları kaldırıldı.

b) Bütünleme sınavları kaldırılıp yerine sınıf öğretmenler kurulu kararı ile 'Doğrudan geçme' ya da 'Sınıf Tekrarlama' usûlü getirildi.

Her biri büyük büyük reformlar.

Her birini uygulama okullarında en az dört sene tecrübe ettikten sonra hayata geçirmek gerekirdi.

Biz ise,

SANKİ YANGINDAN MAL KAÇIRIYORMUŞUZ GİBİ,

YA DA,

ARKAMIZDAN ATLI KOVALIYORMUŞ GİBİ.....

Her iki uygulamayı da sene ortasında, sâdece birer kuru emirle başlattık. Birinciye okullar açıldıktan bir ay sonra:

"Bakanlığımız, 1991-1992 Öğretim yılından başlamak üzere lise birinci sınıflardan başlayarak "Kredili Ders Geçme" sistemini uygulamaya geçirmeyi düşünmektedir. Okulunuzda bu sistemin uygulanıp-uygulanmayacağını acele bildirilmesi."

"NOT: Uygulanamayacaksa geçerli sebeplerin belirtilmesi."

Görüldüğü gibi bu bir tamim değil, bir teklif.

Ama,

"NOT" kısmı, bürokrasi dilinde 'Aba altından sopa göstermektir.'

Koltuğundan olmak istemeyen hiç bir okul müdürü durup dururken bakanlıkla, millî eğitim müdürlükleri ile takışmayı istemez. Bu yüzden,

(4) Samiha Ayverdi. "Millî Kültür Meseleleri ve Maarif Dâvâmız"

'Beceriksiz' damgasını yemek istemeyen müdürlerden Türkiye genelinde, özel okullarda % 95, resmî okullarda % 78 oranında 'Kredili Ders Geçme Sistemini' uygulayabiliriz, cevabı alındı.

KREDİLİ SİSTEMİN ANA HATLARI

a- Bu sistem bir ders yılını iki dönem olarak kabul ediyor. (Sömestr usûlü)

b- Okuncak dersler dönemlik olarak düşünülmüş. Mecbûrî ve seçmeli olmak üzere iki çeşit. Her sömestrde mecbûrî ve seçmeli dersler ayrı. Mecbûrî derslerden iki sömestr üst üste başarılı olunmazsa, bırakılıyor, ama altı dönem içinde bir fırsatını bulup o mecbûrî dersin verilmesi şart. Yoksa diploma alınamaz.

Seçmeli dersler için bir defâ başarılı olunamamışsa, istenirse bir daha alınıyor, yine başarılamazsa başka ders veyâ aynı krediyi doldurabilecek bir kaç ders seçiliyor. Ama, yeterli krediyi doldurmak.

c- Yeterli Kredi: Yabancı dille öğretim yapan okullarda (Anadolu Liselerinde) 156, diğer okullarda 132 kredi gerekiyor. Ancak 132 -veyâ- 156 krediyi doldurduğu zaman, öğrencinin eline verilen diplomaya: Fen Bölümü Diploması" gibi notlar konulacak. Bunun anlamı öğrenci üniversiteye başvurunca hangi bölüme girmek istiyorsa kredisinin 1/3'ünü o bölüm derslerinden almış olmasına bakılacak. Meselâ Tıp tahsili yapmak istiyorsa 44 krediyi fen derslerinden almış olması, mühendisliklere girecekse yine 44 krediyi matematik grubundan almış olması..... v.b. gerekecek. "Kültür Diploması" alanlar, özel yetenekleri varsa, meselâ müzik, resim, beden eğitimi gibi, oralara; özel yeteneği yoksa hiç bir fakülteye müracaat edemeyecek.

Aşağıda da tekrar açıklamaya çalışacağım gibi bu kısım Y.Ö.K.'ü ilgilendirmektedir ama Y.Ö.K ile bu konuda ne bir prensip anlaşması sağlanmış ne de bir yeşil ışık yakılmıştır. Anlaşıyor ki bu, bakanlığın gönlünde yatan bir arzudur.

d- Derslerin kredisi haftalık ders sayısına göre oluşuyor. Meselâ Türk Dili ve Edebiyatı 4 saat okutulacaksa kredisi (4) oluyor. Kredileri, devam-devamsızlığı ders öğretmeni tâkip ediyor. Dersin üçte birine devam etmeyen veyâ sınavlarda en az (D) alamayan öğrenci kredi alamıyor. (Başarısız değil, sınıfta kaldı değil, dersi geçemedi değil...*kredi alamıyor*. Bu nokta sosyal psikoloji açısından çok mühim! Bâzı etkili-yetkili

âilelerin kendini dağıtmış, sorumsuz ya da geri zekâlı çocukları sınıfta bırakıldıkları zaman okulların, dolayısıyla Millî Eğitim Bakanlığı'nın fevkâlade başı ağrıdığı için, PANDORA'nın yardımcısı bâzı CİN'ler böyle bir CİNLİK'i icâdemiş olmalılar. Demek ki, *"Efendim şehzâdemiz haşâ sınıfta kalmış değiller, bütünleme ne demek, yok öyle şey, bir defâ daha tekrarlasınlar, olmazsa kendilerine 'kültür derslerinde'n biriyle kredi veririz ve diplomalarını alırlar. Endişe buyurulmasın"* vs. vs. Bu "Cinlik" in kamu oyuna takdimi de şöyle: Her öğrencinin bir ders yılında devlete şu kadar, âilesine bu kadar mâliyeti vardır. - Çok yüksek bir meblağ bu! !.. Hesapları çıkarılmış, kalan öğrencilerin bir senede devletin bütçesine olumsuz etkileri trilyonlara baliğ olmakta. Onun için sınıfta kalmayı kaldırdık... Ne güzel, ne iktisâdî tedbir!... Üçüncü mü, beşinci mi her ne ise, işte... o iktisat kongresinde niye birinci tebliğ olarak bu konu geçmedi anlamıyorum!.. Belki de geçti, benim haberim olmadı. Her ne hal ise. İşte böylesine büyük zararları önleyeceğiz.

e- Bir dersten kredi alabilmek için (D) almak gereklidir. Değerlendirme, A, B, C, D, E esâsı üzerinden yapılacaktır. Anlamı: A (Pekiyi), B (İyi), C (Orta), D (Zayıf), E (Pek Zayıf). Kredi almak için (zayıf) olmak yeterli. Yeter ki (Pek Zayıf) olmasın!..

f- Değerlendirme: Sınav kağıdı üzerinde 100 üzerinden yapılacak, not defterine 1, 2, 3, 4, 5'e çevrilerek işlenecek, okul idaresine verilecek fişe de A, B, C, D, E olarak yazılacak.

(İnanın kara mizah değil, aynıyle vâki. Hikmetini kimse çözemedi)

Aziz okuyucularım yorulunuz biliyorum, ben de yoruldum. İçim de çok üzgün. Devamını gelecek sayıya bırakıyorum. Beni bağışlayın. kismetse gelecek makâlemizde bu sistem ne getirir, ne götürür, uygulanma şansı nedir ve bir de "Ortaokullardaki Değişiklikler" konularına yer vermeye çalışacağım.

YABANCI DİLLE ÖĞRETİM KONUSU BİR SİSTEMİN PARÇASIDIR

Sait BAŞER

Türkiye'de büyük bir oyun oynanıyor. Türk halkı kendi aydınlarına henüz kavuşabilmiş değil. Neredeyse asra yakın zamandır Türk kültürü gayet sistematik bir siyâsetle mecra değiştirmeye zorlanıyor. Alfabesinden mûsıkîsine, mîmârîsinden hukûkuna kadar Türk medeniyeti gözlerden uzak tutulmaya çalışıldı. Sosyal değişme, toplumlar için mukadderdir. Ancak Türkiye'de olup bitenler, Türk milletine rağmen, Batı destekli resmî devlet ideolojisiyle tahakkuk ettirilmiş bir kültür ihtilâlidir. Olay sâdece mevcut kültür birikiminde yapı değiştirme zorlaması olarak kalmıyor. Aynı zamanda Türk halkının tabîî muhâkemesini değiştirmeye de yöneliyor. Bu iş için eğitim sistemi kullanılıyor. Diğer dünya milletlerine göre çok zengin, unsurları kendi içinde tutarlı ve insanlık âilesine gayet orijinal huzur reçeteleri sunabilecek olgunluktaki kültür birikimimizle temâsımız kesilmiştir.

Harf inkılabıyla başlayan, dil inkılabıyla devam eden, din eğitimi tamâmen yasaklayan, Türk sanatlarını ve mîmârîsini eğitimden kaldırmakla yetinmeyip, güftelerdeki mesajlardan rahatsız olarak mûsıkîmizi reddeden zihniyet, bu tedbirleri tamamlamak üzere mitoloji ve Latinceyi mecbûrî ders yapmıştır. Edebiyatımızı horlamış; tarihimizi, muhtevâsı Batılı dostlarımızca tâyin edilmiş ilkel bir **Orta Asya** çerçevesi içinde sunmuştur. Buna rağmen Orta Asya dönemiyle ilgili olarak yapılan araştırmalar neticesinde, zamanla resmî ideolojiyi rahatsız edecek dinamikler

ortaya çıkınca da bu defâ "Anadolu Medeniyetleri" hikâyesine sarılmıştır. Son zamanlarda sosyalizmin iflas bayrağını çekmesiyle bu sefer de **cinsellik** ve **rock** fonunda tertiplenmiş garip bir "**Evrensellik**" tezine sarılmışlardır.

Özetle Türk'ü aslî kimliğinden koparacak her şey bu zümrenin baş tacıdır.

Bu satırları okuyan bâzı resmî ulemâ mutlaka çok sevinecek: "- **Demek ki maksad hasıl oldu, arzuladığımız sonuca ulaştık!**" diyeceklerdir. Maalesef haklıdırlar. Zira, müstemlekecilerin alenî sömürgelerinde bile cesâret edemedikleri işler, sosyetemiz arasında yaratılmış bulunan mistik bir moda ve yabancı dilin statü belirleyici bir niteliği kazanmasıyla, Türkiye'de Türk isimli okumuşlarımızca yapılıyor. Artık yüksek ve orta öğretimden vaz geçtik, kreşlerde bile İngilizce eğitim yapılmaya başlanmıştır.

Bir yabancı dil öğrenmenin gereğine inanmak başka, bütün eğitim sistemini yabancı dil esâsına bağlamak çok daha başka bir şeydir. Bütün öğretimi yabancı dille yapar duruma düşmek, hakîkatte korkunç bir **yok oluş** işâretidir. **Çünkü dil, zımman bir milletin dünya görüşü, kâinâtı kavrayışı ve muhâkeme sistemidir aynı zamanda...**

Kendi dilini, kültürünü ve tabiatıyla insanını öğrenememiş, onları ilkel diye kabul etmiş, onlardan utanan, kahrolurcasına utanan; bir Batı dili öğrenmekle Batıyla özdeşleşip bu utançtan kurtulabileceğini sanan bir yığın insan bugün Türkiye'de aydın sayılıyorlar. İçinden çıktıkları halkın bütün değer yargılarını küçümseyen, âdetâ Batı adına kendi insanlarını yargılayan, hattâ mahkum eden (üstelik hangi Batı?) bir zümredir bu...

Boğaziçi Üniversitesi gibi Amerikalı medeniyet elçilerinin kurup ta bize hediye etmek lutfunda bulundukları, hem de İngilizce eğitim yapan; geçmişinde misyoner papazlar tarafından irşad edilmiş nice şöhret bulunan bir üniversitede **oruç tutan öğrenci** de ne demektir? **Aktüel** dergisinin 2. sayısındaki haberden öğrendiğimize göre bu gerici müslüman Türkler mutlaka ehlileştirilmeli, Amerikan kültürü ve İngilizce ile aydınlatılmalı, bu memleketin sâhiplerine çirak verilmelidirler. Abdest alan gençleri ürktümk için aynı anda lavabolarda popo yıkayan ve boyunlarına haç takanlar tercih edilmelidirler.

Bilindiği gibi **Kırım Harbi** (1853-1856) sırasında Osmanlılar'a yar-

dım bahânesiyle gelen Amerikan heyetinde bir misyoner papaz vardı: **Hamlin HALL! Mr. Hiristifer Rinlender Robert** adlı Newyork'lu iş adamının desteğiyle, onun adına **Robert Kolej'i** kurmuştu. Bir de ideali vardı. **Fatih Sultan Mehmed'in** İstanbul'u fethetmek için attığı ilk adım olan **Rumeli Hisarı**'na nazire yapmak. Bunun için de kolej binaları için gereken taşları Hisar'ın yapımında kullanılan taş ocağından (o ocağı bularak) çıkartmıştır. Tadrîsat İngilizce olacak, hocaları ise özel yetiştirilmiş papazlardan seçilecekti. Böylece İstanbul'u yeniden kendi kültürüne kazandıracaktı.

O Aktüel haberine bakılırsa manzara ortada.

Türkiye'deki gençlik için baştan başa tuzak hâline getirilmiş eğitim sisteminden ve yetiştirdiği bu yığın, bu yabancı, bu mağlup aydınlardan utanç duyuyorum.

Hassâsiyetlerini hâlâ koruyanlara, koruyabilenlere gönül dolusu selam!

EDEBİYAT LİSELERİ veya KÜLTÜRÜMÜZÜN GELECEĞİ*

Ünal ŞENEL**

Çağımız insanının yaşadığı kültür "şok"u, herhalde insanlığın bugüne kadar hiç yaşamadığı cinstendir.

Batı, endüstrileşme hırsının gözünü bürümesi sonunda geldiği akıllara durgunluk veren noktada durup, yolun başlangıcında dayandığı kültür temellerinden bir hayli uzaklaştığını görünce, yeni kültür kaynaklarına yönelmiş, bu arada da "**avutma kültürü**" veya "**çerez kültürü**" diyebileceğimiz "günlük" bir model geliştirmiştir.

(Ekonomide olduğu gibi israfa dayalı bir kültür hayatı. /bkz.TV dizileri.) Şimdilik bununla gününü gün etmekte veya idâre etmektedir.

Doğu ise, Batı-Kuzey ittifakından yediği şiddetli şamarların sersemliğinden hâlâ kurtulamadığı için, sâhip olduğu zengin kültürel birikimi toplayıp, sistemleştirip yeniden yorumlayamamakta ve çağdaş hamleler yapamamaktadır.

Kuzey'e gelince... **Cemil Meriç**'in tavsif ettiği "nezle"den henüz kurtulmak üzere. "Biz daha oraya gelmedik" diyor.

Güney'de ise, harâret fazla olduğundan, rehâvete berdevam.

Dünya coğrafyasının arzettiği bu manzara, insanlığın bugün "**kültür-süzleşme**" veya "**çarpık kültürlenme**" noktasında bulunduğunu gösteriyor. (Klâsik eser yaratılamayışı.)

Oysa insanlık "iyi şeylere lâyıktı"

* Bu teklif, Kültür Bakanlığı'nın 1991 yılında düzenlediği 1. Türk Dili Kurultayı tarafından kabul edilmiştir.

** Ünal ŞENEL; Dokuz Eylül Üniversitesi Türk Dili okutmanı

"Şeş cihet" in merkezinde melûl, mahzûn, mazlûm ve mâsum bulunan bizlerin kültürü ise, yediği hançerlerin sızıları ve iniltileri içinde deliliğe vururcasına "arabeski" oynamaktadır.

Bu "oyun" ne zamana kadar sürer?

Her halde medeniyet değişmesi mâcerâmızı sağ ve sâlim olarak tamamlayana kadar; bir kararda duruncaya kadar; kayettiğimiz kimliğimize tekrar ve büyük ölçüde yenilenmiş olarak kavuşuncaya kadar.

(Farklı kültürlerin merkezinde bulunuşumuz bu mâcerâda bizim için bir dezavantaj olduğu gibi eğer istifade etmesini bilirsek avantaj hâline de dönüşebilir. Ülkemiz bu imkâna "herşeye rağmen" sâhiptir.)

Türkiye'de, târihte ve sosyolojide "gerçeği", sanatta ve edebiyatta "güzeli-seviyeliyi" arama endişesi nihâyet ortaya çıkabilmiştir.

Bu güzel arayış, yukarıdaki sâhaların ilgilileri arasında bir hayli re-vaçtadır ve ülke çapında kendisini hissettirmektedir. Ancak bu arayışın, kültür şokundan kurtulmamız ve adı geçen mâcerâyı hayırla hitâma erdirmemiz açısından verimli olabilmesi için, köklü bir bilgi birikimine ve sağlam metotlara sâhip olunması şarttır. Bugünkü sâfiyâne ve hâlisâne arayışın en büyük eksikliği veya çıkmazı **"bilgisizlik"** ve **"metotsuzluk"** tur. Bilgisizliktir; çünkü bilim, târih, kültür, iktisat, ilâhiyat, sanat ve sair sâhalarındaki birikimimizin çok az bir kısmı gün ışığına çıkarılabılmıştır. üstelik bunlara bile ulaşamayanımız çoktur. **Metotsuzluktur; çünkü bu "çok az bilineni" kendi gerçeği içinde değerlendirip yorumlayabilecek "bakış açımız" yoktur.** Meselelerimize hâlâ ödünç gözlüklerle bakıyoruz. Bu iki eksikliğimiz, dışımızdaki dünyâ için de aynen geçerlidir.

Bu iki temel eksikliğimiz, mevcut eğitim kurumlarımız tarafından giderilememektedir. Çünkü, liseyi bitiren gencimiz, burnundan soluyan yarış atları gerginliğinde ve haşinliğinde üniversite kapısında bulmaktadır kendisini. Elbette, bu yarış boyunca nefes alacak, kendini tanıyacak, hattâ süsleyecek, şahsiyetini, zevklerini geliştirecek iklimi bulamayacaktır. Buna ilâveten, üniversitenin de **"Yüksek Lise"** makâmında geçtiği söylenebilir.

Husûsen edebiyat fakültelerinin çeşitli bölümlerinde ve edebiyat, târih, sanat eğitimi yaptıran diğer yerlerde de durum farklı değildir. Bu sâhaları, "meslek sâhibi olmak" arzûsunda bulunanlardan tutun da "boşta kalmamak" düşüncesinde olanlara, "kolay üniversite bitirmek" sevdâsına yakalananlara kadar bir çok kişi tercih etmektedir. Arada bir de edebiyat-sanat-tarih sevdâlısı çıkmaktadır elbette. Ancak konular, diğerlerinin se-

viyesinde ele alınabildiği için (veyâ alınmak mecbûriyetinde kalındığı için) onlar da kısa zamanda (kendi tâbirleriyle) bohem veyâ entel "takılanlardan" oluyorlar.

Bir kere, üniversitelerin bu bölümlerinde dört yıl boyunca "sâha" ancak tanınabiliyor. Bu sürenin mühim bir kısmı metinleri tanımakla terminolojiyi öğrenmekle, gramer kurallarını ezberlemekle, eski yazıyı kavramakla, not tutmakla geçtiği için, tahlîle ve yoruma imkan kalmıyor. (Buna, zaman, zemin ve seviye kâfi gelmiyor da diyebiliriz.)

Bütün bunlardan dolayı, edebiyat, târîh, felsefe, sosyoloji, psikoloji, sanat dallarında eğitim yapan kuruluşlar arzu edilen evsafa eleman yetiştirememektedir. Bu vasıfsızlık-seviyesizlik, basından âile yapısına kadar her şeye yansımaktadır. (Biraz da bundan dolayı kültür hayatımız çelişkiler ve tutarsızlıklar içinde yüzmektedir.)

Bunun çâresi nedir?

Dikkatli bir gözle bakıldığında, toplumun psikolojisini ve davranışlarını; genel olarak da ülkemizdeki kültür seviyesini büyük ölçüde yukarıda adı geçen dallarda eğitim yaptıran kuruluşların belirlediği görülecektir. (Politikacılarla sanatçılar da bu etkilene alanına dâhildirler.) Şu halde, sosyal ve beşerî bilimlerdeki eğitimin seviyesiyle, milletin kültür seviyesi arasında bir doğru orantı bulunduğuna göre, çare bu bilim kuruluşlarını kökleştirmek, sağlamlaştırmak, geleneği olan müesseseler hâline getirmek ve çağdaşlaştırmaktır.

Bu hedefe ulaşmak için çok kompleks çalışmalara ihtiyaç vardır. Bunların neler olabileceği ayrı bir inceleme konusudur. Ancak biz burada, yapılması gereken çalışmaların içerisinde en önemlisi olarak gördüğümüz, **"Edebiyat Fakültelerine öğrenci hazırlama"** konusu üzerinde durmak istiyoruz.

Bilindiği gibi ülkemizde çeşitli fakülteler için öğrenci yetiştiren liseler bulunmaktadır. **Fen Lisesi, İmam-hatip Lisesi, Ticaret Lisesi vb.** Son günlerde **"san'at liseleri"**nin de açılacağını memnûniyetle öğrenmiş bulunuyoruz. Fakat, eksikliği büyük ölçüde hissedilmekle birlikte, edebiyat fakültelerinin bölümleri için öğrenci hazırlayan liselerin açılması bugüne kadar hiç düşünülmemiştir.

Çağımızda branşlaşmanın ve uzmanlaşmanın ne derece önemli olduğunu göz önünde bulundurursak, bu konuda daha fazla gecikmenin ülkemizdeki sosyal bilimlerin gelişiminde büyük boşluklar doğuracağını görebiliriz. Bu sâhalarda, istenilen uzmanlaşmanın sağlanabilmesi için orta öğrenim seviyesinde sağlam bir kültür ve alt yapısının oluşturulması ge-

rektiğine inanıyoruz.

Bunun için, daha fazla vakit kaybetmeden edebiyat, tarih, felsefe, sosyoloji, psikoloji, sanat tarihi dallarında eğitim veren **Edebiyat Liseleri** kurulmalıdır. (Ayrıca, orta öğrenimde bu tür bir branşlaşmanın gerçekleşmesi, normal liselerin de kimlik ve seviye kazanmasına yol açacaktır.)

Edebiyat Liselerinin sayısı şimdilik sınırlı tutulmalıdır. Buralarda çok ciddi bir eğitim yapılmalıdır. Kâbiliyetli ve hevesli kişilerden seçilecek olan öğrencilere bu okullarda, seçtikleri sâhanın temel bilgileri verilmelidir. Ayrıca, İngilizce ve branşlarıyla ilgili en yakın dil öğretilmelidir. Bu okullarda çok köklü bir Türk Dili eğitimi gerçekleştirilmelidir. Türk Dili'nin yüzyıllar boyunca geçirdiği safhalar öğretilerek, öğrencilerin birinci elden kaynaklara ulaşmaları sağlanmalıdır. Medeniyet târihi ve Türk târihi her bölüme öğretilmelidir. Bunların yanında uygulama çalışmalarına da geniş yer verilerek öğrencilerin bilgileri, görgüleri ve estetik yönleri geliştirilmelidir.

Bütün bunlarla birlikte, belirli ölçüde fen ve matematik bilgilerinin verilmesi de ihmal edilmemelidir.

Bu liselerden mezun olacak kişiler, şiveleriyle birlikte Türkçeyi tam olarak bilen kişiler hâlinde geleceklerdir. Ayrıca, yabancı dilleri sâyesinde dünyâ literatürünü büyük ölçüde tanıma ve takib etme imkânına kavuşacaklardır. Doğunun ve batının klâsiklerini tanıyacaklardır. Bununla birlikte kendi sâhalarının temel problemlerini ve terminolojisini kavramış kişiler olarak üniversiteye başlayacaklardır.

İşte, ancak böylesi bir temel eğitim görmüş olan gençler, edebiyat fakültelerinin seviyelerini yükseltebilirler. Ancak bu yolla saplantısız, peşin hükümden uzak, ufku geniş, bütün insanlığa söylenecek sözü olan "aydınlanmış" kişilere ulaşmamız mümkün olabilir.

Böylece Türk Milleti uzun zamandan beri hasretini çektiği mihver şahsiyetlere (bilimde, sanatta, politikada, düşüncede...) kavuşma imkânına sâhip olur.

Bu aydınlar sâyesinde insanımız birbirlerine biraz daha yakınlaşabilir. Millî birliğimiz pekişir; yaşadığımız kültürel kaos sona erer; insanımız "kimlik" kazanır; kültürümüz inkişaf eder. Bu durum, aynı zamanda insanlığın yaşadığı "şok"tan kurtulmasına da yol açabilir. Çünkü Türk Kültürünün insanlık âlemine sunabileceği çok üstün değerleri vardır.

İşte, o zaman çağdaş Türk Kültürü "...âtinin yüksek medeniyet ufunda yeni bir güneş gibi doğacaktır." Ve ataların ruhları şâd olacaktır.

ZEHRA TEYZE'Yİ ZİYÂRET

Mehmet DEMİRCİ

-Ben Zehrâ Teyze'yi ziyârete gidiyorum, sen de geliyor musun oğlum?

-Geliyorum, hemen geliyorum babacığım!

Son zamanlarda, ilkokul çağındaki oğlumla, hafta sonlarında aramızda geçen bir konuşma böyle başlar. Evden çıkarız, yakınımızdaki kabristana gider, Zehrâ Teyze'yi ziyaret ederiz.

Zehrâ Teyze, yakın dostumuz bir âilenin çok sevilen anneleriydi. Artık benzerini göremediğimiz; inanmış, mütevâzi, güler yüzlü, zayıf, nahif, ağzı duâlı, zarif bir İstanbul hanımefendisi idi. Son yıllarını İzmir'de geçirdi. Vefhatından bir müddet sonra çocukları İstanbul'a taşındı. Evimiz kabristana yakın olduğu için, bayramlarda Zehrâ Teyze'yi ziyâret etmeyi bir vazife saydık.

Zeyrâ Teyze'nin kabri metruk bir halde, üzerinde yabâni otlar bitmiş, bir çok bakımlı mezar yanında mahzun vaziyette duruyordu. Oğlumla orayı şenlendirmeye karar verdik. Toprağını kazdık, taşlarını ayıkladık, civardaki dereden kum taşıdık, gübreye karıştırdık, üzerine katır tırnağı ve sardunya diktik. Yaz aylarında her hafta muntazam olarak sulamaya çalıştık. Komşu mezarlardan aldığımız zambaklardan ve adını bilmediğimiz başka çiçeklerden diktik.

Büyük şehirde, beton yığınları arasında sıkışıp kalmış insanlar için, avuç içi kadar bile olsa, bir parça toprakla uğraşmak, ekip dikmek, sulamak güzel bir şey. Toprakla, bitki ve çiçeklerle meşgul olmak zevkli bir iş, hatta bir dinlenme ve tesellî vesîlesi oluyor.

Bu yıl (1991) İzmir'de bahar uzun sürdü. Tabiatın, hele kabristanların

güzelliğine doyum olmuyor. "Mezar" ve "kabristan" kelimeleri insanda bir ürperti veya soğukluk hissi doğurur. Oysa bu yılın baharında mezarlık âdeta bir cennet bahçesi. Her bitkinin ayrı güzelliği var, fakat bilhassa sardunyalar bir hârika! Burada hâkim bitki sardunya. Çiçeklenmek için bir yıl beklemiş, baharla birlikte bir renk tûfânı hâlinde bütün mezarlığa hâkim olmuşlar. Kırmızının çok çeşitli tonlarıyla etrâfı sanki esrarlı bir yangın yerine çevirmişler. Bu renk cümbüşü ve şehrâyîn ortasında nerdeyse başınız dönüyor!

Bu bahar, Zehrâ Teyze'ye gelirken mezarlığa değil de, bakımlı bir parka, bir çiçek bahçesine geliyoruz.

Bu geliş gidişlerimiz, bir hadisin hikmetini daha iyi anlamamı da sağladı. Rivâyete göre, bir kabre uğrayan Hz. Peygamber, iki tane canlı dal parçası getirir, bunlardan birini kabrin baş tarafına, ötekini de ayak ucuna diker. Bunun ölüye faydası olup olmadığı sorulunca da, "Dikilen fidanlar yaş yani canlı olarak kaldıkları müddetçe, ölünün kabir azâbının kısmen hafifletilmesi umulur" cevabını verir. Ölümün, bir başka hayata vesîle olmasının ne güzel örneği!

İşte mezarlıklarımızın ağaçlar ve çiçeklerle donanmasını bu ifâde ve uygulamaya borçluyuz. Mezarlık kültürümüzdeki bu inanç ve düşünce sayesinde, bir yeşillik ve ağaçlık cenneti olan bu yerler, belki de ölülerimizden çok dirilerimize fayda vermektedir.

Mezarları beton ve mermer yığını haline getirmekten ziyâde, rahmet suyuna açık ve bitkiye elverişli şekilde inşâ etmenin daha isâbetli olduğunu söylersek, ukalâlık sayılmasın.

Mezar mîmârîsi deyince hatırıma geldi; seneler evvel bir dergide siyah beyaz bir resim görmüştüm. bir fotoğraf yarışmasında birincilik almış, adı: Ölüler mahallesi. Eyüp mezarlığında bir bölümü gösteriyordu. Muntazam işlenmiş, kimi dik, kimi eğik vaziyetteki bir mezar taşları ormanının hâkim olduğu bu manzara, ışık ve gölge oyunları ile daha bir çarpıcı görünüyordu. Eyüp Sultan'ı ve çevresindeki kabirleri her ziyaretimde bu fotoğrafı hatırlarım.

Oğlumla bugün tekrar ziyârete gittik, önce bütün ölüler için Fâtiha okuduk, sonra Zehrâ Teyze'nin kabrine, yakınındaki çeşmeden su taşıdık, kuruyan yaprakları ve otları ayıkladık, ona da Fâtiha gönderdik.

Ne diyordu rahmetli Arif Nihad Asya nükteli bir ifâdesinde : "Geçen gün mezarlıktan geçiyordum, ölüleri bir Fâtiha'nın sevabını paylaşmak için çekişir gördüm".

Nûr içinde yat Zehrâ Teyze, seni bir kere daha rahmetle anıyorum.

RÜYÂ GÖREN EVLERİMİZ*

Dr. Kâmil UĞURLU

Sizleri bilmem ama, biz de "ev" kelimesini önceleri rahmetli Nihad Sâmi Banarlı hoca gibi Türkçe zannederdik. Öylesine güzel ve sıcak bir kelime ki.. Evlerimiz kadar bizim ve hayâtımızın nerdeyse tamamının üstüne kol geren, onu gölgelendiren bir kelime.. Kısacık. Tevâzu içinde.

Nerede ve hangi şartlarda olursak olalım, "ev" dendi mi, bahçe duvarını kavak ağaçlarının teşkil ettiği, kamış çelenli bahçe girişi olan, el kadar avlusuna maydanöz, biber ekilmiş, çakma kapılı, kapısının ardında domatesli-yumurtalı menemen pişirilen, Hamiyet Yüceses'ten "Bakmıyor çeşm-i siyâh feryâde" çalınan-dinlenen, o insan nisbetinde ve fevkalâde insanî ölçülere sâhip bir "ev" imajı belirir beynimizde. Ev deyince, sözge-lişi "apartman" veyâ "köşk" veyâ "kasr" veyâ "saray" veyâ "şâle" gelmez akla. Onlar, (annemin dediği gibi, yerlerinde sağolsunlar,) apartmandır, köşktür, saraydır. Ama pek "ev" değildir.

Rahmetli Nihad Sâmi hocanın tesbitleri ne güzeldir. Der ki :

"Ev" kelimesinin aslı, en eski alfabelerdeki "B" harfidir.

Biliyorsunuz, genelde harfler, o harfin çağrıştırdığı en önemli varlığın şeklini hatırlatır. Sâmi-Arâmi dillerinden gelmiş bir kelime "ev." Eski Mısır dilinde dört köşe ev biçiminde bir plân-resimdi. Bugünkü Lâtin yazısına esas olan Yunan ve Sâmi alfabelerinde de aynı "B" harfi, bu ev resminin daha stilize edilmiş, iki odalı bir evin plânı halinde yazılmıştı. Bugün hâlâ Lâtin yazısındaki B harfi bu iki odalı evin plânından başka birşey değildir. Bu harfin adı ise, hepsi de ev mânasına gelmek şartıyla,

* Konya Selçuk Üniversitesinde yapılan "Türk Âile Yapısı" panelinde yapılan konuşmadır.

Sâmi-Arâmi dillerinde "Bet", Fenike ve İbrani dillerinde "Beth", Yunan-cada "Beta" dır. Ev demektir. Bu harfin arapçadaki ilk adı da bugün, Türkçede bile ev mânâsına kullanılan "Beyt" dir. Eski Sümer dilinde yine şekli çatılı ev biçiminde olan, yine ev mânâsına ve "Ab" sesiyle rastlanılmıştır.

Çok enteresandır, bizim Yenisey -Göktürk yazılarında rastladığımız B=Eb harfi de ev mânâsındadır. Anlaşıyor ki, bizim "bu harfimiz de, diğer bütün alfabelerde olduğu gibi, milletlerarası "B" harfiyle tam bir ortaklık halindedir.

Göktürkçe'de, meselâ "at" kelimesi, kalın, tek bir T harfiyle yazılır ve "at" diye okunur. Aynı şekilde ev=eb kelimesi de tek bir "b" harfiyle yazılıyor ve "eb" diye okunuyor. Eve de zaten onlar "eb" diyorlar. Şekli de çizgiye vurulmuş bir çadır şeklindedir.

Çadır, Türk'ün aziz evidir. Onun için kutsaldır. İçini-dışını süsler, hep süslü tutar. Büyüklerini yapar. "Ulu ev" mânâsına, "ban ev" der. (Daha sonra haney, hanav olur bu kelime.)

Bir yere gitmek için daha kapısından ayrılırken hasretini duyduğumuz aziz yuvanın adıdır ev.

Hasreti, vatan hasreti gibi birşeydir.

Âile hayatının % 100'ünün geçtiği bir mekândır ev. Ve âile hayatındaki en önemli unsurdur.

Bütün âile fertleriyle hem müştereken, hem ayrı ayrı ilgi kurmuştur. Sırdaştır, kapatır, muhafızdır, korur, müşfiktir, uyutur, doyurur. Çilekeştir, her türlü kaprise boyun eğer, cevap verir. Yâni canlı bir organizmadır. Nefes alır, üzümlür, kırılır, küser.

Türk insanının yaşama kültüründe, bilindiği gibi, göçebelik, yarı göçebelik ve yerleşiklik gibi merhaleler vardır. Başlangıçta evlerini de berâberlerinde taşıdılar. Eski kaynaklar, Oğuz Türkleri'nden "Göçer evlü" diye sözederler.

Bu sebeble hafif ve sökülüp-kurulabilen barınaklar yaptılar.(moğolistan örnekleri.) Toprak evler, kara çadırlar zaman içinde, devamlı bir devinme içinde, bir dinamizm içinde olan bu insanların barınma ihtiyâcını kolaylıkla karşıladı. Taşınabilen bu barınakların bölünebilen büyüklükte olması mümkün değildir. Bundan dolayı çok amaçlı kullanım önem kazanmıştır. Yarı göçebe hayatta ise kışlaklarda hiç olmazsa kış aylarında sürekli kalınabilen yerleşmeler ortaya çıkmıştır. Buna rağmen her oda yine bir "ev" gibi yorumlanmış, sofa bunların arasındaki ilişkiyi sağlayan bağlayıcı ortak mekân olarak biçimlenmiştir.

Tanzimat'tan sonra bizde başlayan kültür erozyonu, en çok âilenin bu en önemli varlığını, evini dejenere etmiştir. Batı kültürünün kendi prensipleri içinde doğru olan ve fakat bizim insanımızın sosyal karakterine kesinlikle ters düşen, konfor alışkanlıklarıyla ters düşen yaşama mekânları aynen alınmış, getirilmiş, taklit edilmiştir. Ekonomi, alt yapı tasarrufu gibi hiç geçerliliği olmayan birtakım mâzeretler uydurulmuştur. Evler ev olmaktan çıkarılmıştır. O büyü, sıcak, insanla konuşan, penceresi kadife çiçekli, fesleğenli evler yıkılmış, yerine "âile deposu" apartmanlar inşâ edilmiştir. Batı bu hatâsını anladı ve hızla bir dönüş başladı. Ama biz Batı'nın bilgisizliğini sırlı bir hikmet gibi hâlâ sürdürüyoruz.

Apartman dâiresindeki mekânların herbiri insanların belli bir ihtiyâcını karşılamaya yönelik düzenlenir. Bu, Batı insanı için yanlış değildir. Oturma odası yalnızca oturma eylemini, yemek odası sâdece yemek yeme eylemini, mutfak yalnızca yemek pişirme işini, yatak odası da, sâdece yatmak meselesini karşılayabilmektedir. Günlük hayâtın büyük bir bölümü ev dışına programlanmış Batı insanı için bu mekân organizasyonu yanlış olmayabilir. Âile fertlerinin birbirleriyle olan moral alışverişlerinin oldukça sığ olduğu Batı kültürü için yanlış olmayan bu durum, Türk âilesi için tamâmen yanlıştır.

Türk âilesinin rahat ederek oturduğu evin her odası ayrı bir ev gibidir. Her bir odada oturma, yatma, yemek yeme, hattâ yıkanma gibi, birçok eylem karşılanabilmektedir. Bir başka deyişle bu mekân günün her saatinde kullanılabilmektedir. O halde Türk âilesinin konfor anlayışı ve mekân organizasyonu çok daha çağdaş, çok daha insanîdir.

Bir küçük misal sunalım: Bugün meselâ yemek odası yâhut da yemek yeme işi, köşesi olarak ayırdığımız bir alanın günlük toplam kullanılma zamanı iki saati aşmaz. Ama masa ve sandalyeler başka hiçbir işe yaramadan yirmidört saat yer kaplarlar.

Türk evinde ise bu ihtiyaç, yemek yemek için kullanılan, sonra kaldırılan elemanlarla çözümlendiğinden, aynı alan oturma ya da yatma kullanımına dönüşebilmektedir. Bu özellik, bugünün şartlarına göre en çağdaş özelliktir.

"Neden çağdaştır?" diye sorulduğunda, cevap kolaydır :

-Bu şekilde ekonomi sağlanmaktadır. Evde ölü alan tâbir edilen, kullanılmayan yer kalmamaktadır.

-Estetik sağlanmaktadır. Bir mekânda, bir günde söz gelişi üç defâ değişen bir dekorasyon, yaşayan bir dekorasyondur.

Türk âilesi henüz yemeklerini sandviç dükkanlarında geçirir duru-

ma gelmemiştir. Onun için "yemek pişirme" olayı devam etmektedir. Onun için bizim kadınıımız hayâtının büyük bölümünü mutfakta geçirmektedir.

Bugünkü mutfak dönemi kadını devamlı ayakta durmaya mecbur etmektedir. Eğer oturarak iş yapmak mümkünse ayakta durmak neden? Hattâ orada yemek yemek mümkünse bu çözüm ne kadar çağdaştır. Bırakın çağdaşlığı, çok insanîdir. Ve bizim âile tipimizde bu vardır. Onun tabiatına uygun olan budur. O halde neden doğru olanı terkediyor ve yanlış olanı benimsiyoruz? Bütün bunları insanlara neden anlatamıyoruz? Sebebi gâlibâ açık : Modernleşmeyi bu sanıyoruz. Ayağına dar geldiği halde şık görünen bir ayakkabıyı giymeye devam eden ve ondan şikâyet etmeyi aklından dahî geçirmeyen kenar mahalle tâzesinin psikolojisidir bu.

Batı'nın bu günlerde yeni yeni yaşamaya başladığı ve büyük keyf duyduğu bir lüksü biz şu son kırk-elli seneye gelinceye kadar yaşıyorduk. Âilece yaşıyorduk. (İsımlama ve konfeksiyon meselesi.) Âile, içinde yaşayacağı evi usta ile karşılıklı oturup konuşup öylece şekillendiriyordu. Ve bu ev o âileye özgü bir ev oluyordu.

Şimdi Batı normlarında yapılan sıra apartmanlarda, kültür seviyesi, sosyal yapısı, çocuk sayısı, orijini, terbiyesi, boyu, zevkleri aynı imişçesine bütün âileler depolanmaktadır. Oturduğu evin mîmârî kompozisyonuna hiç iştirâki, müdâhalesi olamamaktadır.

O zaman âile ile yaşadığı mekân arasında bir takım uyumsuzlukların meydana gelmesi normaldir.

Belki tekrar oluyor ama, Türk evi, Türk âilesinin içinde huzurla yaşayabileceği bir mekânı bulmuşken, asrîleşmek adına ve elbette hiç düşünmeden, efkâr etmeden bunu terketmiştir. Elin adamı bizim terkettiğimiz bu fevkalâde insanî esprileri şimdi keşfetmektedir. Meselâ yenilerde, Batı'da "gusûlhâne" keşfedilmiştir. Ve fevkalâde çağdaş bir Batı buluşu olarak lanse edilmektedir. (Tabîî, gusûlhâne olarak değil, duş-kabin olarak).

Türk âilesi, evini şekillendirirken mensûbu olduğu İslâm dîninini seyerek etkisinde kalıyordu. İşte bu gusûlhâne esprisi onun neticesiydi ve Türk evinde (onbirinci asır) dan beri vardı. Kırk sene önce terketti. Veyâ kaybetti. Onun yerine küveti ikâme etti. Fakat küvetin içinde duş yaptı. Çünkü durgun suda yıkanmaya onun dînî inanışı pek cevaz vermiyordu. Dolayısıyla küveti ölü olarak, sâdece taklit için ithal etti.

Azrettiğimiz gibi, gusûlhânenin oda içinde yer alması İslâm dîninini Türk Evine hediye ettiği güzel bir espidir. Ayrıca Tanrı misâfiri için bir odanın sürekli hazır bulundurulması bu konuya başka bir örnektir.

Misâfir, kendisine ayrılan odada ağırlandı, onun aynı mekânda dinlenmesi ve uyuması sağlanmaktadır.

Yâni Türk âilesi evini şekillendirirken dînî etkenlere kulak vermiştir. Enteresan bir hâdise şudur : Bu etki ile belirlenen bâzı çözümler var ki, bunlar müslüman olmayanlar tarafından da rahatlıkla benimsenebilmektedir. Çünkü bu mekânlar insanın rahat yaşaması ve mutlu olması için yapılmıştır. Meselâ son yıllarda İsveç'te sofalı evlere ilgi duyulmaktadır.

Dînî getirdiği başka bir etki de, zemin katlarda sokağa açılan pencere bulunmayışıdır.

Türk evinde bir de cumba olayı var. Bunu âile güzel değerlendirmektedir. Cumbanın yan pencereleri, âilenin sokağı her iki yönde derinlemesine görmesini sağlamaktadır. Kadın burada çok önemli bir unsurdur ve onun gerek iç, gerekse dış mekânlarla ve tabiatla bağlantısı en iyi şekilde kurulmuştur. Kız penceresi adı verilen cumba yan pencereleri, sokakta yürüyenlerin birbaştan bir başa hareketlerini takip imkânı sağlar. Kızların eşlerini seçme fırsatı verir aynı zamanda. Bu bir incelikler.

Özetle şunu söylemek mümkündür :

Konut veyâ ev veyâ mesken, veyâ mekân, âile ile birlikte hareket eden, yaşayan renk ve şekil değiştiren, psikolojisi olan bir canlı varlıktır. Fizik şartları âileyi etkiler.

Bugünün gidişâtı içinde başka bir müessese gibi ev de hızla dejenere olan konulardan biridir. Belki en önemlisidir.

Türk âilesinin asırlardır, deneyerek, yanılarak, en güzel ve rasyonel çizgilerine getirdiği ev tipi kaybolmaya yüz tutmuştur. Mekân ile insan psikolojisi arasında bulunan sıkı münâsebet sebebiyle âilenin moralitesi de buna uygunluk göstermektedir.

-Ortadoğulu çağdaş bir feylosofun ev ile ilgili felsefî tesbitleriyle konuyu bitiriyoruz.

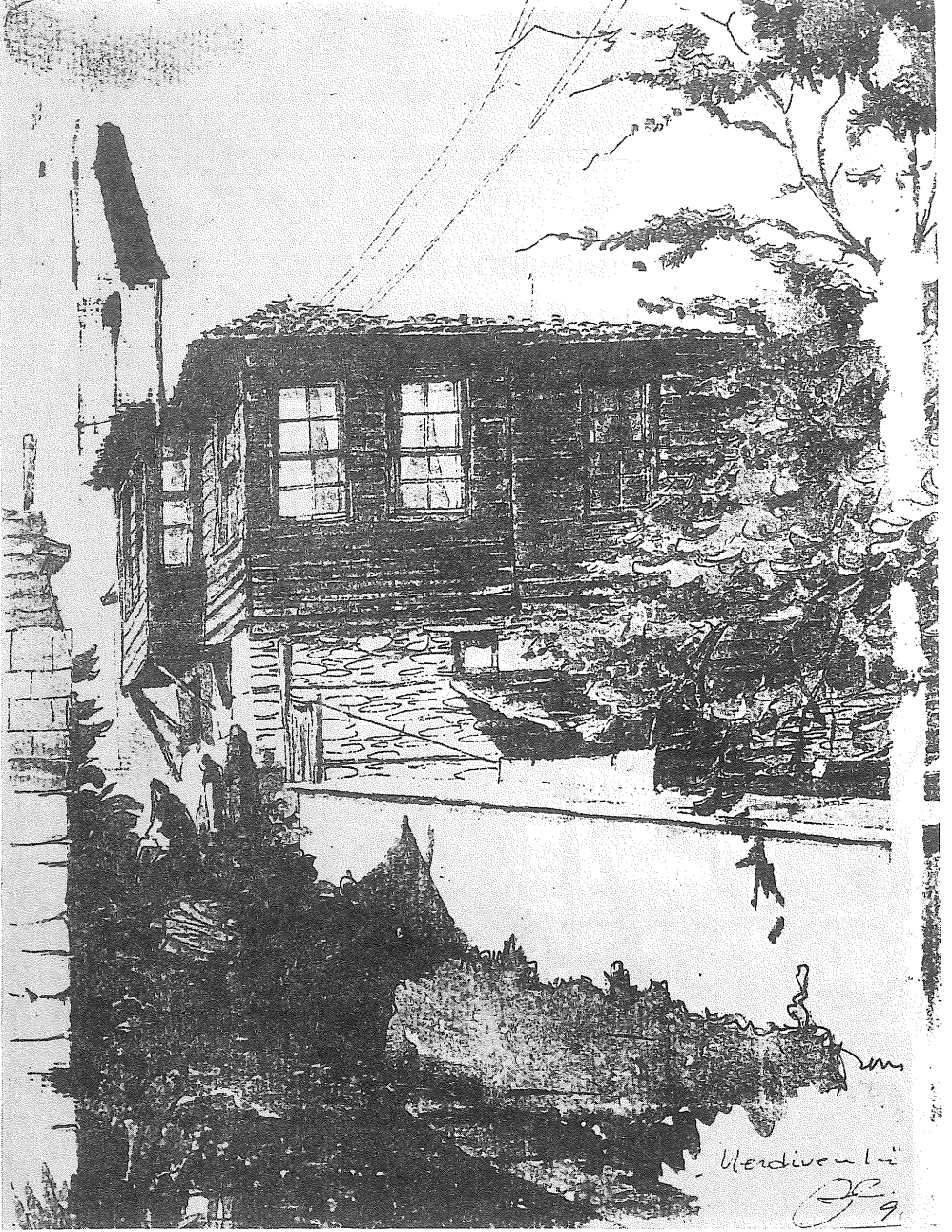
"- Eviniz, sizin büyümüş gövdelerinizdir."

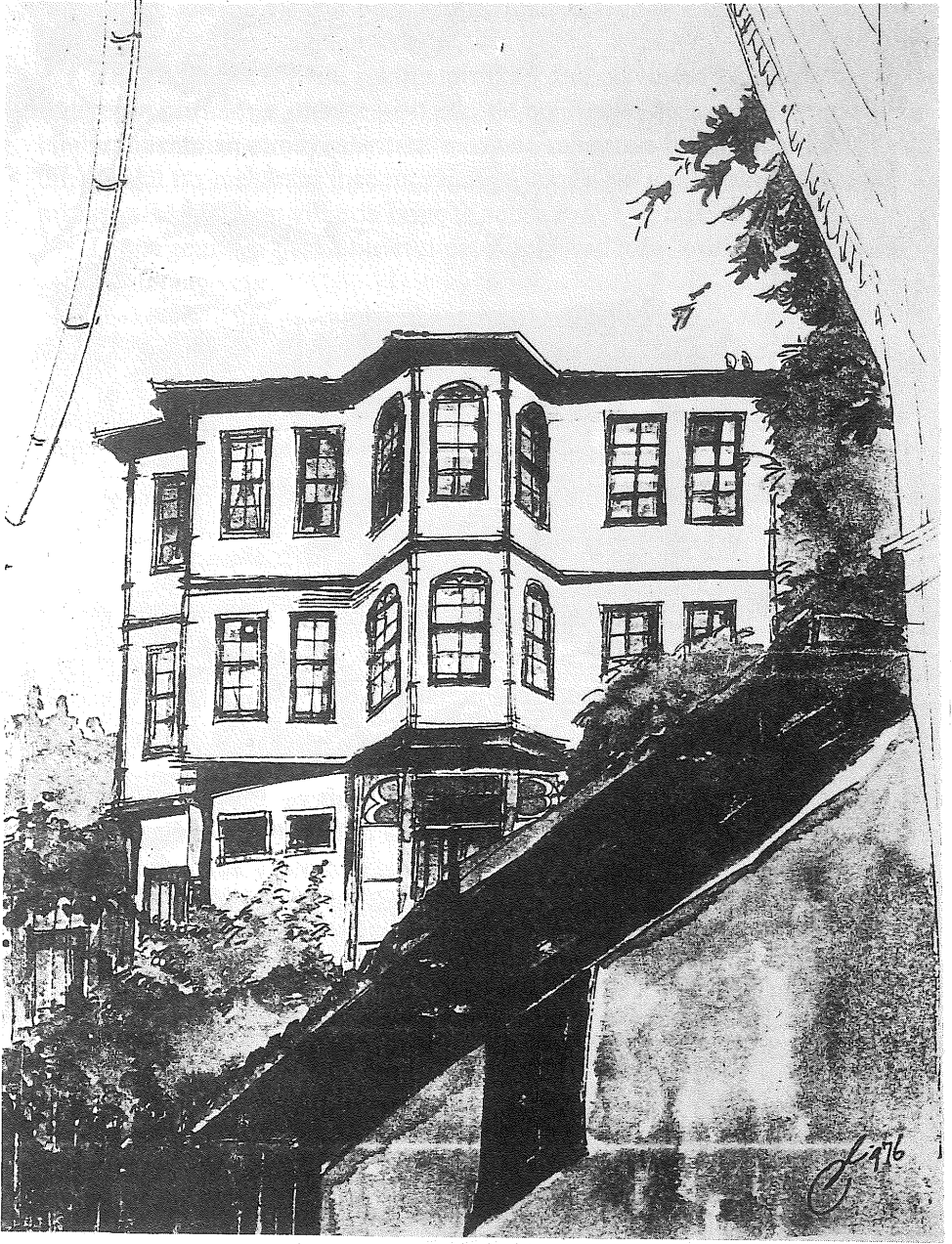
"- Eviniz de güneş altında büyür ve gecenin sessizliğinde uyur. Üstelik rüyâsız da kalmaz. Ve bu rüyâlar içinde şehirlerden çıkarak korulara gider ve tepelere tırmanır."

"- Konfor ihtirâsından söz edeceğim. O bir eve sürüne sürüne girerek misâfir gibi oturur Sonra ev sâhibesi gibi yerleşir. Ve nihâyet efendi kesilen bir hırsızdır o.

"Daha sonra eli kırbaçlı bir eğitmen kesilir bu hırsız."

"- Evimiz varlığımızı demirleyen ve kıvıldamasına imkân vermeyen bir çapa değil çeşit çeşit ufukların havasını yaşatan bir yelkenlidir."

YÛNUS EMRE DÖNEMİNDE ANADOLU'DA KÜLTÜR HAYATI *

Yrd. Doç. Dr. A. Vehbi ECER **

XIII. Yüzyıla Doğru

Bizans Devleti'nin kuruluşundan itibaren o çağın büyük devletlerinden biri olan Sâsânî imparatorluğu ile mücâdele hâlindeydi. Bu mücâdele Anadolu'da son derece hareketli bir târihin doğasına sebep oldu. Hz. Ömer Devri'nde başlayan İslâm akınları ise Anadolu'nun nüfus bakımından zayıflamasını sağladı. Bir târihçimizin ifâdeleriyle "Türk fethi başladığı zaman Anadolu âdetâ terkedilmiş vaziyette olup yeni sâhiplerini bekliyordu. Küçük bir Türk süvârî birliğinin Ahlat'taki üslerinden hareket edip fazla bir mukâvemetle karşılaşmadan Marmara sâhillerine ulaşması, bu sırada Anadolu'daki nüfus yoğunluğunun çok seyrek olduğunu açıkca ortaya koymaktadır¹". Yûnus Emre'nin çağına gelmeden önce Anadolu'nun kapıları 26 Ağustos 1071 Malazgirt Zaferi ile Türkler'e açılmış², yukarıda anlatılan sebeplerden dolayı, bu zaferden sonra Türk akıncıları ciddî bir direnişle karşılaşmamışlardı. Sultan Alparslan'dan sonra onun yerine geçen Sultan Melikşah (1072-1092) zamânında yüzbinlerce Türk-

*) Ankara'da 7-10 Ekim 1991 tarihleri arasında ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ'nce düzenlenen ULUSLARARASI YUNUS EMRE SEMPOZYUMU'nda sunulan tebliğin genişletilmiş metnidir

**) Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

- 1) Hakkı Dursun Yıldız, "Anadolu'nun Türkleşmesi", *Türk Milli Bütünlüğü İçinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sempozyumu Bildirileri* (23 Mart 1990), Kayseri, 105-109.
- 2) Mehmet Altay Koymen, *Alparslan ve Zamanı*, İstanbul 1972, s.41-75

men Anadolu'ya yerleşti. Bu yerleşmeyi ve Anadolu'da Türk nüfusunun kesâfetine artışını Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız şöyle açıklar:

"Meşhur Selçuklu Veziri Nizâmü'l-Mülk... Melikşah'ın dîvânında kayıtlı olan ve aylık alan ordunun 400.000 atlıya ulaştığını ifâde etmektedir. Elbette bu ordunun yarısına yakın bir kısmı bu yeni fethedilen ve devamlı gazâ mahalli olan Anadolu'ya gönderilmiştir. İlk bakışta görülüyor ki, Anadolu'nun fethi sırasında 100.000'den fazla asker bu ülkeye gelerek yerleşmiştir. Türkler Anadolu'yu yeni bir vatan olarak fethettiklerinden ordunun arkasından âile ve sürüleri de geliyordu. Askerlerin her birini dört kişilik bir âilenin reisi olarak düşünürsek ilk plânda gelip yerleşenlerin sayısının 500.000-600.000'e ulaştığını söyleyebiliriz... O halde fethi tâkip eden yıllarda Anadolu'ya gelen Türk nüfusunun 1.000.000 civarında olduğunu söylemek mümkündür. Bu rakam o devir için hiç de azımsanacak miktar değildir.³"

Bu göçler elbette çok kolay ve zahmetsizce olmadı. Anadolu'ya giren Türk akıncıları Anadolu'yu yurt edinmeye karar verdikleri için geri çekilmemişler, Anadolu'da mahallî Türk Devletleri'ni kurarak tamâmen yerleşmişlerdir⁴. Ancak bu sıralarda Bizans İmparatorluğu'nun askerî gücü de tamâmen yok edilmiş değildi ve zaman zaman Türkler'in akıncılarının karşısına engel olarak çıkmışlardı. Hattâ Bizans İmparatoru Manuel Komnenos, Türk akıncılarını tamâmen durdurmak kararıyla 1176 yılında büyük bir orduyla, bizzat kendisi ordunun başında olmak sûretiyle Konya üzerine yürüdü. Bu büyük orduya karşı harekete geçen Sultan II. Kılıç Arslan Eğridir gölü kuzeyinde 17 Eylül 1176 târihinde Bizanslıları büyük bir hezimeye uğrattı⁵. **Karamıkbeli** (Myriokefalon) adıyla anılan bu zafer Türk târihinin dönüm noktalarından biridir ve bu zaferle "Türkler Ege havzası dışında Anadolu'ya tam mânâsıyla hâkim"⁶ olmuşlar ve bir târihçimizin ifâdesiyle bu savaş "Anadolu'yu Türk'e ilelebed yurt yapan bir zafer"⁷ sayılmıştır. Bu savaştan sonra Bizanslılar dâimâ savunmada,

3) Yıldız, aynı bildiri.

4) Köymen, *Alparslan ve Zamanı*, s.74

5) Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s.207-208; Oğuz Ünal, *Horasan'dan Anadolu'ya*, Ankara 1980, s.172

6) Abdu'l-Haluk Çay, *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası*, İstanbul 1984

7) Çay, s.143

Türkler ise ilerleme ve yükselme durumunda olmuşlardır. Sultan II. Kılıç Arslan'ın 1192 yılında ölümü üzerine Anadolu'da iç mücadelelerin kendini gösterdiği yeni bir devir başladı.

XIII. Yüzyıl

XIII. yüzyılda yaşadığı kabul edilen Yûnus Emre'nin ⁸ yaşadığı çağ Anadolu'nun karışık bir çağıdır. Sultan II. Kılıç Arslan'ın 1192 yılında ölümü üzerine küçük oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev yerine geçmiş ve Anadolu birliği bozulmuştu. 1120 yılında Türkiye Sultanı olan Alâaddin Keykûbat Anadolu'da Türk birliğinin korunması ve kurulması için büyük gayret harcadı. Ancak onun 1237 yılında ölümü üzerine Moğollar Türkiye Devleti'ne karşı saldırılarda bulundular. Selçuklu hükümdarlarının nüfuz ve kudretlerini yıpratmışlar ⁹.

1071'den sonra Türkler'in Anadolu'ya akınlarıyla birlikte göçlerin başladığı dikkatimizi çekmektedir. Bu sıralarda Anadolu'da belli bir miktarda müslüman olmayan Türk kavimleri de vardı. Hattâ 1071 Malazgirt Savaşı'nda Bizans ordusunun içinde "Uzlar ve Peçenekler" in bulunduklarını bilmekteyiz ¹⁰. Daha sonraları Bizans yönetimi tarafından "Bulgar, Hazar, Peçenek, Uz, Kuman Türkleri" Anadolu'ya yerleştirilmişti. Ama büyük şehirlerde çoğunluk Hristiyan Rumlar'dan oluşuyordu ¹¹. Bu arada aynı asırda Asya'daki karışıklık ve huzursuzluklar nedeniyle Türk göç dalgaları Anadolu'ya yayıldı. "Bu göçler İran'lı ve yerleşik Türk unsurun Anadolu'ya girmesi bakımından ayrı bir önemi hâizdir". Oğuzlar'ın yanında göçmenlerin arasında "Karluklar, Kalaçlar ve bâzı öteki Türk kabileleri" de ¹² yer alıyordu. Prof. Dr. Neşet Çağatay Ahîlik ile ilgili olarak yazdığı eserin önsözünde Orta Asya'dan bu göç olayını şöyle özetler:

"Gerçekten XI. yüzyıl sonlarına doğru bu bölgeye gelenler çoğunlukla atlı Türk göçebeleri idiler. Bunlar sürüleri ile batıya ilerleyip, bir di-

8) Yûnus Emre'nin doğum-ölüm tâarihleriyle ilgili kaynak ve görüşler için bkz.: M.Aziz Bolel, *Yunus Emre Hazretleri Hayatı ve Divanı*, Eskişehir 1983, s.51-54

9) Ünal, s. 174-175

10) Köymen, *Alparslan ve Zamanı*, s.64

11) Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul 1977, I, 430; "Şehirlere gelince onların çoğunda Hristiyanlar vardı... Hristiyanlar'ın çoğu kırık kesimlerde değil, şehirlerde oturuyorlardı." Bkz.: Faruk Sümer, "Yunus Emre Devrinde Türkiye'nin Sosyal Durumu", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Nisan 1991, Sayı 52, 1-8.

12) Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, İstanbul 1980, s.36.

renme ile karşılaşınca sürülerini ve çadırlarındaki çoluk-çocuklarını arkalarına alıp elde silâh çarpışıyor, savaşı kazandıktan sonra da oralara yerleşiyorlardı. İlk kez girdikleri İran'da böyle oldu. Anadolu'da da böyle oldu ve bu iki ülkeyi ele geçirdikten sonra İran toprakları, Türkler'in doğudaki anayurtları ile Anadolu arasında bir köprü, geniş bir geçit yeri oldu... XI. yüzyıldan XIII. yüzyıl ortalarına dek İran geçidinden sürülerini otlata otlata, ya da burada eğlenmeden Anadolu'ya geçen Türkler'in büyük bir çoğunluğu atlı göçebelere. Türkistan'ın büyük ve uygar şehirlerinin esnaf ve sanatkârları bu ilk göçte gelmediler. Ama XIII. yüzyıl başlarında ortaya çıkan Moğol hükümdarı Cengiz, 1209'da Uygur Türkleri'ni buyruğu altına alıp, 1211'de Çin'e girdikten sonra 1219'da Harezm ülkesine saldırdı. Cengiz'in öldüğü 1227 yılında Türkistan ve Harezm ülkesi tamâmen Moğollar eline geçmişti. O çağların en uygar Türk şehirleri olan Buhara, Semerkand, Taşkent, Merv bu yarı yaban ulus tarafından yerle bir edildi. Bunlardan kaçabilen esnaf ve sanatkârların çoğu Anadolu-İran yoluyla Çin'e giden Venedik'li gezgin Marco Polo (1254-1323)'nun "Türkmen İli" olarak nitelediği Anadolu'ya sığındı ¹³".

Az önce işaret edildiği gibi Moğol istilâsının yakın doğuyu kaplamasıyla meydana gelen ikinci büyük göç dalgası ¹⁴, Prof. Dr. Fuat Köprülü'nün işaret ettiği üzere "Anadolu'da Türk-İslâm kesâfetini büyük bir nisbette" çoğalttı ¹⁵. Bu çoğalma ve göçlerin alelâde halk yığını olduğunu da düşünmemek lâzımdır. Bir yazarımız, ileride işaret edeceğimiz üzere, bu akınların başka bir yönünü ve özelliğini şu cümlelerle açıklar:

"... Moğol akınlarının tahribat ve huzursuzlukları yüzünden şark illelerinden Anadolu'ya geniş çapta âlim, şâir, îman ve tasavvuf ehli bir kalabalık da akıyordu. Bunların arasında Sünnî îmanın kalesi olan **Fahreddîn-i Irâkî**, **Necmeddîn-i Dâye**, **Evhadeddîn-i Kirmânî**, **Sadreddîn-i Konevî**, o vakit Ahmediye Tarikatı diye anılan **Rifâîler** ve Horasan Erleri için de Anadolu, bir bakıma Sünnî imanın yatağı haline

13) Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1989, Önsöz, s.9-10.

14) Ocak, s.37; W. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Yayınlayanlar İsmail Akay-Koprman, Ankara 1975, s.214-274; Aydın Taneri, *Celâlü'd-Din Harizmşah ve Zamanı*, Ankara 1975, s.217-274; M.Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Ankara 1972, s.69-72.

15) Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu* s. 87

16) Sâmîha Ayverdi, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'den Bugüne Kalanlar", *Bildiriler* (5-17 Aralık 1973, Mevlânâ Semineri), Ankara 1973, s. 110-124.

gelmiş bulunuyordu ¹⁶".

Merhum Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Anadolu'ya gelen Türk boylarını Kınıklar, Kayılar, Bayındırlar, Salurlar, Beydililer, Yıvalar, Büğdüzler, Bayatlar, Yazırlar, Kara-bölükler, Alka-bölükler, Yüreğirler, Dodurgalar, Alayundlular, Döğerler, İğdirler, Peçenekler, Çavuldurlar, Çepniler, Çaruklular, Karkınlar, Kızıklar, Yaparlılar, Eymirliiler, Harezmliiler... olarak sıralar ¹⁷.

Anadolu'ya gelen bu Türk boyları önce ovaları, vâdileri ve yaylaları tuttular, yavaş yavaş kaleleri, şehirleri aldılar ve Anadolu'da çeşitli adlarla anılan müstakil beylikler kurdular. Ancak siyâsî otorite bu bölgede Türkler'in yaşamaları ve devamlı kalmaları için yeterli değildi. Anadolu'da "Rumlar, Ermeniler ve Gürcüler" vardı ¹⁸. Bunlar yerleşik hayâtın insanları, esnaf ve sanatkârlarıydı. Bunlarla birlikte yaşayabilmek için iktisâdî ve ticarî bakımdan güçlü olmak gerekliydi. Ayrıca bu yerli insanlar değişik dinlere mensuptu. Rumlar Ortodoks mezhebine Ermeniler Gregoryan, Süryaniler Yâkubî... mezhebine mensup idiler. Bütün bunlarla bir arada barış içinde yaşamak lâzımdı. Ayrıca bunların dışında Türk dili ve kültürü, Arapça, İran dil ve kültürünün baskısı altındaydı.

Bütün bu zor şartlar ile farklı din ve kültürlerin baskısı altında Türkler başkalaşmadılar, kendi kültür, dil ve benliklerinin özünü kaybetmediler ve ezilip yok olmadılar. Bu yok olmayışlarının sebepleri vardı. Her şeyden önce iktisâdî bakımdan ezilmemek, güçlü olabilmek için Ahilik Teşkilâtını kurdular. Ahilik Teşkilâtı "Türklük Şuurunu sanatta, dilde, edebiyatta, gelenek ve göreneklerde millî heyecanı yaşatıp ayakta tutma ¹⁹"yı başarmış, bu kurum (teşkilât)la Anadolu Türk halkının ekonomik durumu yükseltilmeye çalışılmış, onlara, başkalarına el açmadan alın teriyle yaşamanın yolları gösterilmiş, ahlâkî sağlamlık ve doğruluk nitelikleri kazandırılarak, saygı toplamaları sağlanmıştır. Ahilik şemsiyesi altındaki bu erdemli teşkilâtlanma ile Anadolu Türk halkı Bizans tüccar ve

17) İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul 1972, s. 135-136

18) M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, İstanbul 1966, s.168.

19) Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s.113-118; Mikâil Bayram, "Ahi Evran Kimdir?", *Türk Kültürü*, Haziran 1988, Sayı 188, s.18-28; Mikâil Bayram, "Babailer İsyamı Üzerine", *Fikir ve Sanatta Hareket*, Mart 1981, Sayı 23, s.16-27

sanatkârlarıyla rekâbet edebilme imkânını kazandı. Ekonomik yönden bağımsız hâle geldi²⁰. Ancak bu çabalar ve yeni yurt ve kültür muhitine intibak gayreti içinde bulunan millet, siyasî iktidar mücadeleleri ve isyanlar arasında birlik-berâberlik gücünü kaybetmekle kalmadı, Moğollar'ın da insafsız ve sürekli hücumu felâketiyle karşılaştı. Moğollar'ın esas amaçları Türkiye'yi mâlî bakımdan kendi hesaplarına soymak, halktan ağır vergiler almaktı. Bunun için her türlü çâyeye başvuran Moğollar Selçuklu beylerinin devlet içinde güçlerini yıpratmakla kalmadılar; onları ya öldürdüler veya kendilerine sâdık vâli hâline getirdiler. Prof. Dr. Mustafa Akdağ ele aldığımız konuyla ilgili olarak şunları yazar:

"...Sultanlar başka kurtuluş yolu bulamayarak Moğollar'ın sâdık birer vâlisi imişler gibi bir politika gütmeye mecbur oldular... Daha Anadolu'ya girişlerinden beri, Selçuklu Sultanları'nın itaatini memlekette kuvvetli askerî birlikler bulundurmak sûretiyle cebren sağlama yolunu tutan Moğollar, gittikçe asker miktarını artırıp askerî vâlilerine geniş selâhiyetler vererek, Anadolu'yu fiilen kendileri idâre etmeye başlamışlardı²¹".

Netîce olarak XIII. yüzyıl Anadolu'sunda otritenin ve can güvenliğinin olmadığı, devletin parçalanarak Beylikler hâline geldiği, birlik ve emniyetin, huzûrun bulunmadığı farklı etnik ve dinî inançların hüküm sürdüğü bir ortam oluştu.

Türklüğün Korunması

XIII. yüzyılda Anadolu Türk halkı siyâsî çalkantıların, mâlî güçlüklerin, baskıların yanında kültürel bakımdan da zorluklarla karşı karşıya kaldı. "Anadolu Türklüğü'nün en temiz ve en canlı unsurunu teşkil eden²²" ve içlerinde Karluklar'ın, Kalaçlar'ın, Ağaçeriler'in²³ bulunduğu, ancak büyük çoğunluğunu Oğuz, "Oğuz Türkmenleri'nin"²⁴ teşkil ettiği

20) Ahilik Teşkilâtı'nın Türkler'in: a) Yerleşik hayata geçmelerinin hızlandırılmasında, b) Şehir ekonomisinde söz sahibi olmalarında, c) Sanat ve ticaret hayatına katılımlarında, ç) İktisâden güçlenmelerinde, d) Dayanışma içinde olmalarında... büyük rolleri oldu. Bk.: Çağatay, çeşitli sayfalar, *Mikâil Bayram, Ahi Evran ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Konya 1991, s.129-135.

21) Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, İstanbul 1974, I, 111-112.

22) Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 1972, s. 94

23) Faruk Sümer, anılan makale, Faruk Sümer, "Ağaç Eriler", *Belleten*, Sayı 103, s.521-528

24) Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s.86; Türkmen, müslüman oğullara verilen adıdır.

bu Anadolu Türk halkı Arap-İran dil, edebiyat ve kültürü baskısı altında kaldı. Medreselerde Arapça eğitim yapılıyor, saraylarda ve edebiyat sohbetlerinde Farsça konuşuluyordu²⁵.

Ayrıca mahallî dil Rumca ve Ermenice²⁶ idi. Merhum Prof. Dr. Erol Güngör, Türkler'in Rumca'yı da ikinci dil olarak kullandıklarına "Rumlar'la hudut olan yerlerde yaşayan, yâni Bizans kültürü ile temasa geçen Türkler'in genellikle iki dili birden kullandıklarını biliyoruz²⁷" cümlesiyle işâret eder. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü, Mevlânâ'nın Rumca şiirler yazdığını, Âşık Paşa'nın Ermenice bildiğini kaydettikten sonra, Türk dilinin gücünü koruyabildiğine: "Türkler'in siyâsî hâkimiyeti ve lisanlarının büyük temsil kudreti sayesinde Türkçe, devamlı olarak sâhasını genişletiyor, Rumca ve Ermenice'den aldığı unsurların çok daha fazlasını onlara ödünç veriyordu²⁸" cümlesiyle işâret eder. XIII. yüzyılda daha sonra açıklayacağımız üzere Türk dili, sâdece konuşma dili olarak kalmamış, edebî dil özelliğini de kazanmıştır²⁹. Barthold "Türk dilinin daha XIII. asırda İslâm dünyasının üçüncü kültür dili" seviyesine yükseldiğini yazarak, bu husûsa işâret eder³⁰. Bu asırda Anadolu'da Oğuz lehçesinin hâkim olduğu bir edebiyat oluşmuştur. Arapça ve Farsça'nın bu ağır baskısına rağmen Türkçe, işâret ettiğimiz üzere, edebî dil özelliğini kazanmıştır. Ayrıca XIII. yüzyılın ikinci yarısında Karaman-oğlu Mehmed Bey'in emriyle Türkçe resmî yazışmalarda ve devlet teşkilâtında önem kazanmıştır. Bu yüzyılda Hoca Ahmed Fakîh'in Çarhnâme'si, Danişmend-nâme ve Battal Gazî Menkıbeleri'nin yanında Hoca Dehhânî'nin şiirleri ve saz şâirlerinin eserleri Türkçe idi.

Anlaşıldığı üzere XIII. yüzyılda Anadolu Türk halkı siyasî, iktisadî ve diğer sosyal düzeni karışık ve karmaşık olan bir toplum durumunday-

25) Akdağ, s.47; "Fars kültürünün Türkiye'de kuvvetli bir hakimiyet tesis etmesi aydınlar, idareciler, sanatkarlar ve tüccarlar arasında İran'dan gelmiş kimselerin pek çok bulunmalarıyla ilgilidir. Moğol İstilası bunların sayısını daha da artırmış bulunuyordu". Bkz.: H. Gazi Yurdaydın, İslâm Tarihi Dersleri, Ankara 1971, s.85

26) Prof. Dr. Faruk Sümer'e göre Ermeniler XIII. yüzyılda yoktu. Bunlar Anadolu'ya XVII. yüzyıldan itibaren göç ettiler. Bkz.: Sümer, "Yunus Emre Devrinde Türkiye'nin Sosyal Durumu" adlı makale.

27) Erol Güngör, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. İstanbul 1986, s.207

28) M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1980, s.250

29) Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s.335.

30) W. Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Çev. M. Fuad Köprülü, Ankara 1963, s.68

dı.

Anadolu Türk halkı korkularını Orhun Âbideleri'nde yerini alacak kadar eski bir târihe sâhip olan Alp'ler sâyesinde yenmişlerdir. Alp'lik, erdem sâhibi, erlik ile ilgili bir değer in ifâdesi olmakla berâber "Fazîlet"³¹ anlamına da geldiği sanılmaktadır. Bu Alp'ler müslüman olduktan sonra gene aynı özelliklerini islâmî renge bürüyerek devam ettirmişler, önce **Alp Gâzi**, tasavvuf akımının halk arasında yayılmasıyla da **Alp Erenler, mücâhid dervişler** şekline girmişlerdir. Kahramanlık ve cengâverliği meslek hâline getiren bu yiğitler topluluğunun tarikatlarla alâkalı olanlarına Alp Erenler denilmiş, yeni bir müslüman Türk kahraman tipi ortaya çıkmıştır³². Bir yazımız Alp Erenler'in özelliklerini şöyle özetler:

"... Dervişler... faaliyetlerinin şevkli ve canlı kalabilmesi sırrını yakalamış idealist kimselerdi... Aksiyoncu, fakat tasfiyeli ruhlarıyla serhadlerde ve stratejik ehemmiyeti hâiz mevkiilerde kurdukları zâviyeleriyle mücâhede rûhuna hizmet ettikleri kadar, ziraate, sanata, kültür, îman ve ahlâka da yardım eyler, halkın estetik kabiliyetini şiirleri, ilâhileri, türküler, destanlarıyla beslerlerdi"³³.

Gerçekten de Alp Erenler, fazîlet timsâli, erdemli kişilerdi. Bunlar İslâm inanç, ahlâk ve töresini halk arasına yaymışlar, bir kültür birliği oluşturma gayreti içinde olmuşlardır. Bu Alp Erenler, kimseye el açmayan, elinin emeği, alının teriyle geçinen çalışkan, toprağa, vatana, devlete, dîne, ahlâka bağlı prensipli, disiplinli örnek insanlar idiler. Bu Alp Erenler, Anadolu insanına yaşama ve mücâdele gücü vermişlerdir ve bunlar Horasan'dan, Asya'dan gelen "**Ahmed Yesevî'nin dervişleri**"³⁴ dir. Bu dervişler ve bunların kurdukları tekkeler XIII. yüzyılda, yakın-

31) Emel Esin, *İslâmiyetten Önceki Kültür Tarihi ve İslâma Giriş*, İstanbul 1978, s.88; Ümit Hasan, *Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler*, Ankara 1986, s.179-189. Alp'lik konusunda diğer kaynaklar için her iki esere de bakılabilir.

32) M. Fuad Köprülü, "Alp", *IA*, I, 382; Orhan F. Köprülü, "Alp", *T. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, II, 525; Cahit Baltacı, "Alp-Eren", *İslâmî Bilgiler Ansiklopedisi*, İstanbul 1981, I, 195-196; Mehmet Demirci, "Tarih Şuuru ve Derviş Gaziler Hakkında", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Ekim 1988, Sayı 20, s.46-50; Mehmet Demirci, "Osmanlı Devletinin Kuruluş Devresinde Mutasavvıfların Yeri", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ekim 1987, Sayı 4, s.16-24

33) Samiha Ayverdi, *Millî Kültür Meseleleri ve Marif Davamız*, İstanbul 1976, s.400.

34) Mustafa Kara, *Din-Hayat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul 1977, s.400. Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler, Yayınlayanlar: Y.K. Koprman A.I. Aka, Ankara 1975, s.192-194.

çağlardaki miskinler ve miskin-tembel yuvaları değildiler. Prof. Dr. Erol Güngör bu asır Anadolu Türk mutasavvıflarının kurdukları tekkelerin özelliklerini ve çalışmalarını şöyle anlatır:

"Türk tekkelerinin bir hususiyeti de bunların dünyadan etek çekmiş küçük gruplara ait bir çeşit manastır halinde olmayışıdır... Tekkedeki dervişler kendi yiyecek ve içeceklerini bizzat temin ederler, ayrıca gelip-göçen yolcu, garip ve âcizlere de bu nimetlerden bol bol dağıtırlar... Tarihatların cemaat halinde inanç zümreleri arasında müslümanlıklarını korudukları gibi, dillerini de koruyabilmişlerdir ³⁵".

Ahmed Yesevî'nin Yunus Emre ve Türk Kültür hayatında çok önemli bir yeri vardır. Bütün Türk sofilerinin mürşidi kabul edilen Ahmed Yesevî'ye "**Hazret-i Türkistan**" adı da verilmektedir ³⁶. Bunun sebebi Türkler arasında islâmiyetin ve islâm tasavvufunun yayılmasında ve bilhassa Anadolu'nun Türk'leşmesi, islâmlaşması ve vatanlaşmasında rolü olan büyük halk mutasavvıfları üzerindeki etkisidir ³⁷. Yesevîliğin en belirgin özelliği Tabgaç ve Göktürk kamlarından gelen Türk geleneklerine bağlı ve bu geleneklerden izler taşımasıdır. Göçebe Türkler arasında nüfuz sâhibi olan, "Ahmed Yesevî'nin muhatabı, Sırderya bozkırlarında at koşturmakta, savaş etmekte, destan dinlemekte olan, hamasî ruhlu yarı göçebe Türkler idi ³⁸". O, çevresinde toplananlara, Arapça ve Farsça bilmesine rağmen, "İslâmın esaslarını, tarikatın adâb ve erkânını öğretmek gayesiyle sâde bir dille ve halk edebiyatından alınma şekillerle hece vezninde manzumeler söylüyor, hikmet adı verilen bu manzumeler ayrıca dervişleri vâsıtasıyla en uzak Türk topluluklarına kadar ulaştırılıyordu... ³⁹". O, "Türk tasavvuf şiirinin pîri" olarak düşünceleri, tasavvufî ve ahlâkî görüşleri "Yunus Emre'nin dilinde Anadolu'da kemâlini bulmuş ol-

35) Göngör, s.205, 207; Ayrıca bkz.: Rami Ayas, *Türkiye'de İlk Tarikat Zümreleşmeleri Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Araştırma*, Ankara 1991, çeşitli sayfalar.

36) Barthold, s.193; Esin, s.176

37) Bkz.: Mürsel Türkmen, "Ahmet Yesevî Hacı Bektaş-ı Velî ve Yunus Emre Zinciri", *Erdem Dergisi*, Ankara, Eylül 1988, Sayı 9, s.559-568; C. Cahen, "Baba İshak, Baba İlyas, Hacı Bektaş ve Diğerleri", Çev. İsmet Kaynoğlu, A. Ü. *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1970, Sayı 18, s. 193-202; Hilmi Ziya Ülken, "Anadolu Örf ve Âdetlerinde Eski Türk Kültürünün İzleri", *Aynı dergi*, Ankara 1969, Sayı 17, s. 1-28.

38) Esin, s.179.

39) Kemal Eraslan, "Ahmet Yesevi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, II, 159-161.

40) Mustafa Tahralı, "Ahmed Yesevî'nin Divan-ı Hikmet'inde Dini-Tasavvufî Unsurlar", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ocak 1991, Sayı 1, s.36-50; A. Vehbi Ecer, "Ahi Evren Zamanında Kültür Hayatı", *Erciyes Dergisi*, Mart 1986, Sayı 99, s.6-8.

gun meyvalarını vermiştir⁴⁰". Türk geleneklerine sâdık, müsâmahakâr ve canlı-hareketli bir rûha sâhip olan Yesevîlik XIII. yüzyılın Erenlerinin de rehberi olmuştur⁴¹.

Prof. Dr. Mustafa Akdağ'a göre "Tarikat hareketi bütün cemiyeti, asıl Moğol istilâsından sonra halk rûhunda meydana gelen derin bedbinlik devresinde sarmış bulunmakta"⁴²dır. Çünkü XIII. yüzyıldaki mutasavvıflar, Alp Erenler ve tarikatlar halkın yıkılan mâneviyatını yükseltiyor, onlar arasındaki birlik ve berâberliği, dayanışmayı ve direnmeyi sağlıyorlardı. Onlar, "Muzdarib ve çâresiz insanlara en çok muhtaç oldukları rûhî ve mânevî güven ve huzûru"⁴³temin ediyor, huzursuz toplumun kaybettiği, unuttuğu veyâ uzak kaldığı sevgi ve birliği Anadolu insanına sunuyorlardı⁴⁴. XIII. yüzyıldaki Anadolu Türk halkı dilini, dînini, kendi birliğini korumakla kalmıyor, berâberce yaşadıkları yabancı din mensuplarına karşı da gâyet müsâmahe (hoşgörü)lî davranıyorlardı. Onları hiç bir şekilde müslüman olmaya zorlamıyorlar, hristiyan bilginlerle müslüman bilginler birbirleriyle tartışabiliyorlardı. Bu insanî davranış ve sıcak kucaklayış sonucunda Türk-İslâm kültürü etkili oldu, zamanla ihtidâ (İslâm'a dönme) hareketleri hızlandı⁴⁵. Bu müsamahakâr havanın yaratılmasında **Evhaduddîn Kirmanî** (635/1237), **Muhyiddîn Arabî** (638/1240), **Necmüddîn Dâye** (654/1256), **Ahi Evran** (660/1262), **Hacı Bektaş Velî** (670/1271), **Mevlânâ Celâleddin Rûmî** (672/1273), **Muinüddîn Pervâne** (676/1277), **Fahrüddîn Irakî** (682/1283), **Sadrüddîn Konevî** (673/1274), **Müeyyedüddîn Cendhi** (700/1301) ve bilhassa **Yûnus Emre** (707/1307)'nin rolleri oldu. **Mevlânâ** "Neredesiniz, neredesiniz ey hacca giden insanlar? Geliniz, geliniz... Sevgili buradadır. Eğer sûreti olmayan sevgilinin sûretini göreceksiniz, efendinin de, kölenin de,

41) Ahmed Yesevî ve eserleri hakkında F. Köprülü'nün kitap ve makaleleri dışında ayrıca bkz.: Kemal Özerin, "Dini Tasavvufî Edebiyatımızdan Divan-ı Hikmet", *Nesil Dergisi*, 1980, Sayı 45-46, s. 8-12; Kemal Eraslan, *Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler*, Ankara 1983; K. Eraslan, "Yesevî'nin Fakrânâmesi", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1977, Sayı 22, s. 45-120; E. Ruhi Fırlah, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, İstanbul 1990, s. 105-112.

42) Akdağ, s. 48.

43) Fırlah, s.100.

44) Abdurrahman Güzel-Mustafa Tatçı, *Yunus Emre*, Ankara 1990, s.1.

45) Harun Güngör, "Ahi Evran Zamanında Anadolu'nun Dini Durumu", *Türk Kültürü ve Ahilik (XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri)*, İstanbul 1986, s. 157-162; A. Vehbi Ecer, "Ahi Evran Zamanında Anadolu'da Kültür Hayatı", *Türk Kültürü ve Ahilik*, s. 153-156.

46) Asaf Hâlet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, İstanbul 1957, s.77

kiblenin de sizin kendiniz olduğunuzu anlarsınız ⁴⁶" sözleriyle dikkatini kendine çekmekte, **Evhadüddin Kirmanî Şems**'in "Leğen içindeki suda aya bakıyorum" sözü karşısında "Boynunda çıban yoksa ay'ı niçin gökte görmüyorsun? Bir hekime git de sana ilâç versin, baktığın şeylerde hakîkati görmeye alışırsın ⁴⁷" diyerek insanı gerçekçiliğe, aracısız olarak gerçeğe yönelmeye dâvet ediyordu. Her türlü kindarlıktan, düşmanlıktan uzak olan bu yönlendirme daha da ileriye götürülerek her çeşit insanın Allah'ın kulu olarak görülmesi, onlara hayranlık duyulması istenir. Mevlânâ'nın, kapısının, her din mensubuna açık olduğunu belirttiği rubâîsi herkesin bildiğidir. "Yetmişiki millete kurban ol âşık isen" diyen Yûnus emre müsâmahanın, sevginin, birliğin en güzel örneklerini şiirlerinde verir. O, bir şiirinde:

"Gelin Tanşık edelim

İş kolayın tatalım

Sevelim sevelelim

Dünya kimseye kalmaz"⁴⁸

der. Bir başka şiirinde ise her çeşit insana birbirinden ayırmadan tek gözle bakmayan kimsenin dinî yönden velî gibi görünse bile, gerçekte Tanrı'nın sevmediği kişi olduğuna işaret eder:

"Yetmişiki millete bir göz ile bakmayan

Şer'in evliyasıysa hakıykatta âsîdir"⁴⁹

Yûnus Emre, din ve dil bakımından Türk milletinin benimsediği büyük bir şâirdir. Dinde müsâmahalı görüşüyle, dilde de sâdeliğiyle halkla bütünleşti. Anadolu insanı Yûnus Emre'yi gönülden ve içten sevdi, kendinden bildi. Bu sebeple onun birçok yerde mezarı vardır. Böylece Anadolu insanı "hem gönüllerinde, hemde topraklarında ona yer ayırmış", Böylece onlar, Yunus ile birlikte olmak ve onunla birlikte yaşamak istemişlerdir⁵⁰. Bu yakınlaşma ve benimsemede Yunus'un kullandığı sâde dilin büyük rolü vardır. **Claude Cahen** "Yunus bir halk şâiri idi"

47) Çelebi, s. 25; Câmî, Nefehâtü'l-Üns, Çev. Lâmiî Çelebi, İstanbul 1980, s.661.

48) Abdülbaki Gölpınarlı, Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri, İstanbul 1971, s.372.

49) Gölpınarlı, s.15.

50) Kerim Yavuz, "Yunus Emre'nin İç Benine Dinî ve Psikolojik yaklaşımlar", *Atatürk Ü.İ lâhiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 1990, Sayı, 9, s. 12-21.

51) Clude Cahen *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev. Yıldız Moran, İstanbul 1979, s. 347. Ancak Yunus'u sadece şair olarak kabul etmenin yanlış olduğuna inanıyorum.

der ve halka inen bir şâir olduğuna işâret eder⁵¹. O, şiirlerinde Anadolu Türkçesi'ni kullanmış ve edebiyatçılar onun üstünlüğünü millî dili kullanmasına ve üslûbuna bağlamışlar, şöyle bir sonuca varmışlardır:

"... Diyebiliriz ki Yunus, İslâm tasavvufunu, Kur'an ve hadisleri, insanî ve beşerî olan duyguları, İlâhî aşkı, varlık ve birlik görüşünü, çağının Türkçe'siyle, sâde fakat derin bir üslûpla açıklayan mümtaz bir kişidir⁵²".

Dil, insanları kültürlerine bağlayan, anlaşmalarını, birleşmelerini, yaklaşmalarını sağlayan, toplumu millet yapan kültür unsurlarından biridir⁵³. Her dil kendi milletince önemlidir ve kutsaldır⁵⁴. Yûnus Emre Anadolu Türkçesi'yle halkla adetâ senli-benlidir. Onları korkutmaz, İslâm dininin sıcak, kucaklayıcı, yardım edici, yüceltici rûhunu çok iyi kavrayan Yûnus Emre'ye göre "Asıl olan dînin ve îmanın içte aşkla yaşanmasıdır⁵⁵". Ona göre aşk, bir güneşe benzer. "Aşk olmayan kişi, misâl-i taşa benzer⁵⁶". O aşkın önemini şöyle anlatır:

**"İşidin ey yârenler kıymetli nesnedir aşk
Değmelere verilmez kıymetli nesnedir aşk..."**

**Miskin Yunus neylesin, derdin kime söylesin?
Varsın dostu toylasın lezzetli nesnedir aşk"**⁵⁷

Yûnus herkesi dost bilir, herkese inanan gözüyle bakar, herkesin gönlünü yapmayı yeğler:

**"Bir kez gönlü yıktın ise, bu kıldığın namaz değil
Yetmişiki millet dahi, elin yüzün yumaz değil..."**

"Bu dünya olmaz pâyidar, aç gözün canın uyar

52) A. Güzel-M. Tatçı, *Yunus Emre*, s.40

53) Dilin önemi için bkz.: İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, İstanbul 1970, s.96-102; Kemal Göde, "Türk-İslâm Kültür ve Medeniyeti Tarihine Umumi Bir Bakış". *E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kayseri 1991, Sayı 7 (Ayrı basım); Müjdat Kayaerli, "Türk Düşüncesinin Gelişmesinde Dil Sosyolojisinin Önemi", *Türk Yurdu*, Haziran 1990, Sayı 34, s. 23-28; Osman Göker, "Dilin Gücü", *Türk Yurdu*, Aynı sayı, s.29-30; Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, İstanbul 1983; Nermi Uygur, *Dilin Gücü*, İstanbul 1989.

54) Tanrı'nın kutsal ve üstün saydığı veya tercih ettiği dil yoktur. Dillerin çokluğu ve çeşitliliği Tanrı'nın varlığının belgesidir. Bkz.: K. Kerim, *Rûm Sûresi*, â. 22.

55) Yavuz, Aynı makale.

56) Gölpinarlı, s. 108.

57) Gölpinarlı, s. 111.

Olgıl bana yoldaş u yar, gel dosta gidelim gönül..."

Yûnus'a göre aşk ile herşey dile gelir:

"Yerde ve gökte aşk ile, aşktan gelir her söz dile

Bî-çâre Yunus ne bile, ne kara okudu ne ak..."

İslâm dîninin özünde mevcut olan insana değer verme, sevmeye, iyilikte yarışma⁵⁸, Tanrı'nın yarattığı herşeye saygı duyma ve mutlu bir dünya yaratma konularını çok şâirane ve sâde bir şekilde anlatan Yûnus, Anadolu'yu kavga değil sevgi yurdu yapmak ister ve şöyle der:

"Ben gelmedim kavga için

Benim işim sevi için

Dostun evi gönüllerdir

Gönüller yapmaya geldim..."

Mânevî yönden yaşanır yurt hâline getirilmek istenen Anadolu XIII. yüzyılda maddî imkânlarla da kavuştu. Sosyal yardım kurumları halkın refahını sağladı. Anadolu'nun birçok yerlerinde yapılan hastahaneler zengin vakıflarla beslenerek tıp ilmi ve halkın sağlığıyla ilgili ilerlemeler kaydedildi. Bunlar **"Dâru's-Sihha, Dâru'l-Âfiye, Dâru's-Şîfâ"** adlarıyla anılıyordu. Bunların başlıcaları Kayseri'de **Gevher Nesîbe** (1205), Sivas'ta **İzzeddin Keykâvus** (1217), Konya'da **Alâeddin Keykubad**, Çankırı'da **Atabey Ferruh** (1235), Divriği'de **Turan Melek** (1228), Amasya'da **Torumtay** (1266), Tokat'ta **Muineddin Pervâne** (1275)... hastahaneleridir. Bu hastahanelerde birden fazla doktor bulunuyor ve buralarda tıp eğitimi de yapılıyordu. Bu sağlık ve ilim hayâtına paralel olarak eğitim kurumları da dikkatimizi çekmektedir. Konya, Kayseri, Sivas, Tokat, Ankara, Kırşehir'de kurulan medreseler aynı zamanda mîmârî yönden sanat âbideleridir. Medreselerin eğitim dili Arapça, müfredâtı da dîni ağırlıklı idi. Bu sanat âbidelerinde Kur'an âyetleri ve hadislerden oluşan tezyînat yazılar yanında çift başlı Selçuklu kartalı, hayvan kabartmalarının yer aldığını görüyoruz. Tekkelerde icrâ edilen semâ ve mûsikînin yanında askerî mûsikî ve halk mûsikîsi de vardı. Sultanların kapısında **beş nevbet**, meliklerin kapısında **üç nevbet** çalınması **ordu müziği**'nin en göze çarpan görüntüleridir. XIII. yüzyıldan günümüze kadar gelen re-

58) A. Vehbi Ecer, İyilikte Yarışma, Kayseri 1980, çeşitli sayfalar.

59) Hilmi Ziya Ülken, "Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültürün İzleri", A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1969, Sayı 7, s. 1-28.

sim, minyatür, mûsikî, mîmârî, tezyînat sanatlarına dâir eserler bu asır insanının Orta Asya kültür köklerinden kopmadan ⁵⁹ Anadolu'yu vatanlaşturma gayretlerinin ürünleridir.

SONUÇ

Yunus Emre'nin çağı siyasî çalkantıların, kültürel karmaşaların, korku ve umutsuzluktan kaçan, iktisadî imkânsızlık ve baskıların altında yaşama savaşı veren insanların çağıdır. Bu çağda tarikat zümreleşmeleri¹, esnaf teşkilatları², Alp Erenler, âlimler, mimarlar, tüccarlar, sanatkârlar... sâyesinde Anadolu'ya yerleşen Türkler yaşama güçlerini kaybetmemeye çalıştılar. Esas etki ve bütünleşme Yûnus Emre gibi gönül ve aşk sanatkârları, Yûnus Emre gibi her çağın³ insanını kucaklayan müsâmahalı ve sevgi dolu sanatçılar, düşünürler sâyesinde olmuştur. "Yaradılmışı severiz Yaradan'dan ötürü" diyor Yûnus Emre. Çünkü sevgi birleştiricidir, yaşatıcıdır. Sevgi hayâtı güzelleştirir, yaşama gücünü artırır, dünyayı bütün olumsuzluklarına rağmen yaşanır hâle getirir. Yunus'un anlattığı, telkin ettiği, halkla bütünleşen "İnsanî ve ahlakî değerler" sâyesinde Anadolu'nun Türk'leşmesi ve vatanlaşması hızlanmıştı⁴.

Toplarla, tüfeklerle, ordularla topraklar fethedilir, oralarda kılıç oynatılır, kan dökülür, halk susturulur. Ancak sâdece kılıçla, topla, tüfikle, askerî güç kullanarak alınan bu topraklar vatanlaştırılmaz. Bir ülkenin, fâhîhlerin vatani olabilmesi için topraklar, tüfekler, bombalar ve ordular için harcadıkları bunca parayı ve gayreti kültüre, sanata sarfetmesi, kendi değerlerini hâkim kılması da gerekir. Her şeyden önce ele geçirilen toprağın ve o toprağın üzerindeki varlıkların sevilmesi o toprağa bağlanmayı sağlar. Toprak ve üstündekiler sevildikçe sevenlerin vatani olur. Sevgi hayâtı güzelleştirdiği kadar vatani da güzelleştirir, onu yaşanır hâle getirir. Bir sanatçımız Yûnus Emre ve sevgi yılı münâsebetiyle yazdığı bir yazıda vatan sevgisinin oluşumunu ve sevginin gücünü şöyle açıklar:

1) Bk.: Ayas, çeşitli sayfalar

2) Bk.: Çağatay, çeşitli sayfalar; Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, s. 129-157.

3) Bk.: Recep Bilginer, "Çağdaşımız Yunus emre", *Türk Dili Dergisi*, Aralık 1991, Sayı, 480, s.706-717.

4) Bir batılı bilgin insanî ve ahlakî değerlerin önemini belirten şu cümleyi yazar: "...İnsan hayatını idare eden ve ona istikamet veren şey, maddî kuvvetler değil, fakat... zihni ve ahlakî kuvvetlerdir". Bkz.: Paul Hazard, *Batı Düşüncesinde Büyük Değişme*, Çev. Erol Güngör, İstanbul 1973, s.12

"Anamızın kucağında açarız dünyaya gözlerimizi, onun sevgisiyle beslenir, büyürüz. Yıllar sonra, aynı sevgiyi çocuklarımıza aktarır, bir sevgi çemberi öreri onlara. Dost sevgisi gelir ardından, vatan sevgisi, doğa sevgisi, insan sevgisi, hayvan sevgisi. Çiçekler bile açmaz, solar, kurur sevgisiz. Sevgi tüm kapıları açar⁵."

Çok büyük bir güce sahip olan sevgiyle toprak, şefkat, merhamet ve sevgi kaynağı olan ana kucağı ile birleşerek anayurt, ana vatan olur. Bir adı aşk, sevgi anlamında **Emre** olan Yûnus Emre de Mevlânâ Celâleddin ile birlikte Anadolu insanını îman, sevgi, aşk, umut, müsâmaha etrâfında birleştirmiş, kaynaştırmış, bütün insanlığın hayranlığını kazanmış bir kültür adamımızdır. "**Ölen hayvan olur/Aşklar ölmez**" ve "**Aşk gelince cümle eksiklik biter**" diye aşkın⁶, sevginin yüceltici özelliğini vurgulayan Yunus Emre'nin zamânını ve zamânındaki Anadolu'nun durumunu, sosyal yapısını ele almamız yerinde olacaktır. Yunus Emre sâdece bulunduğu çağda değil, kendi çağını aşan⁷ insanî değerleri ortaya koyan bir kişidir, ama yaşadığı devrin olaylarının ve özelliklerinin de izlerini taşır.

Ayrıca İslâm dinindeki kolaylık, sadelik, kula kulluk etmeme düşüncesi bu çağda toplumu kısa sürede etkisi altına almış, Alp Erenler'in çalışkan, hayat dolu, gayret dolu yaşayışları örnek olmuştur. Yûnus sâde fakat tesirli sanatı, îmanı, samîmiyeti ve dînin ilkelerine ve insana saygılı heyecan ve coşkunluğu ile Türk insanına yol göstermiş, asırlardır sönmeyen bir meş'aledir. Yûnus'tan bugün bile alabileceğimiz çok şey vardır. Yunuslardan ve atalarımızdan devraldığımız bu kutsal vatani kültürümüzü geliştirerek, Türk'lüğümüzü koruyarak, birlik ve berâberliğimizi muhâfaza ederek güzelleştirebilir, ebediyen Türk vatani olmasını sağlayabiliriz.

5) Esin Afşar, "Yunus Emre ve Dünya", *Milliyet Gazetesi*, 1.3.1991.

6) Himmet Uç, "Yunus Emre ve İlâhî Aşk", *Yeni Forum*, Mayıs 1991, Sayı 264, s.58-60

7) Recep Bilginer, "Yunus Emre'den Atatürk'e", *İstanbul Bayram Gazetesi*, 17 Nisan 1991; A. Vehbi Ecer, "Saru Saltuk'dan Ahmed Kuddusi'ye", *Millî Kültür Dergisi*, Haziran 1990, Sayı 73, s.59-63; H. Ahmet Sevgi, *Mevlana'nın Mesnevisinde Devrin Örf ve Adetleriyle İlgili Bilgiler*, Basılmamış doktora tezi, 1982 (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi).

HZ. MEVLÂNÂ'YA GÖRE İNSANIN KURTULUŞU

Şefik CAN

Hepimiz, kusursuz insanın hasreti içindeyiz. Bu zamanda kusursuz insan bulmak ne kadar zor. Sevdığımız, hürmet ettiğimiz, kusursuz insan olduğunu sandığımız, değerli varlıkların, beşeriyet îcâbı bâzı hatâlarını görünce, içten yıkılıyoruz, ve "**kusursuz insan bulunmaz**" diyoruz. İnsanları iyi ve kötü taraftarları ile oldukları gibi kabul edip, sevmek zorunda kalıyoruz. Fakat, bu hususta büsbütün ümitsizliğe düşmemeliyiz. İnsanların mânâyı kaybederek maddeyi üstün görmeğe başladıkları dünyâda, bindebir de olsa, üstün insanlar, kusursuz, kâmil insanlar bulmak kâbildir. Onlar mâneviyat âleminin, insanlık âleminin güneşleridir.

Bir an için şu bildiğimiz madde âleminin güneşinin karardığını, söndüğünü, yok olduğunu düşünelim: Dünyâ yüzünde her şey mahvolacaktır. Hayat duracaktır. Ya mâneviyat âleminin güneşleri? Biz onların sâyesinde yaşıyor, onların sâyesinde insanlığımızı idrak ediyoruz. Onlar, yer yüzünden çekildikleri zaman mânevî hayat duracak, insanlar, insanlıklarını kaybedecekler. Kin, hiddet, yalan, riyâ, kıskançlık, haset, şehvet ve daha birçok kötülükler yer yüzünü kaplıyacak ve insanlar insan şeklinde birer canavar olarak birbirlerini yemeğe başlayacaklardır.

Bilindiği gibi, vaktiyle, Sinoplu bir filozof olan DİYOJEN de güpegündüz eline bir fener alarak sokaklarda insan aramağa çıkmıştı. Onun çevresinde insan yok muydu? Bir sürü insan vardı: Fakat filozof onları insan şeklinde birer kurt, tilki, tavşan, domuz olarak görüyordu. Onun gö-

rüşüne göre, sokaklarda insan yoktu. Sokaklar, insan şeklinde hayvanlarla doluydu. Her şeyi ârifâne söylemesini bilen HAZRETİ MEVLÂNÂ Şu beyti ile güpegündüz fenerle insan arayan DİYOJEN'i bize hatırlatır:

(Divan Kebir: 1-cilt: No 441)

"Dün, şeh, eline bir fener almış "şeytanlardan, canavarlardan, bıktım, usandım" ben gerçek insan istiyorum, gerçek insan arıyorum."

Bir mütefekkir, insanları binâlara benzettir. Binâların caddelere bakan taraflarları, güzel, temiz, bakımlı ve süslüdür. Arka tarafları ise bakımsızdır, kirlidir. İyi insan dediğimiz kişi, yalnız bir cepheden bakıp, onun iyi taraflarını, gördüğümüz, beğendiğimiz kişidir. Halbuki iyi taraflarını görüp, beğendiğimiz kişinin, çok fenâ tarafları da olabilir. Aksine, fenâ sandığımız, nefret ettiğimiz kişilerin de, çok iyi tarafları bulunabilir. Şu halde, insanlar hem iyi, hem de kötüdür.

HZ. MEVLÂNÂ insana yalnız bir cepheden bakmaz, insanı, birçok cepheleri ile ele alır. İnsanın kurtuluş yollarını araştırır. Onu kusurlarından arındırmak, onu gerçek insan yapmağa gayret sarf eder. Tabiatı îcâbı, insanda bulunan, hayvanlığı gidermeğe uğraşır.

Mesnevînin ikinci cildinin 1416 numaralı beyit ile başlayan kısmında HZ. MEVLÂNÂ derki:

"İnsanın vücûdu, içinde yırtıcı hayvanların dolaştığı bir ormana benzer, Parçalanmamak, yok olmamak için çok uyanık bulunmanız lâzım. Bizim vücûdumuzda da binlerce kurt, binlerce domuz, temiz, pis, güzel, çirkin binlerce sıfatlar vardır. İçimizde bulunan bu sıfatlardan herhangi sıfat gâlip gelirse, biz onun hükmü altına gireriz. Zaman olur, insanın içinde bulunan kurt vücut şehrinde duruma hâkim olur, harekete geçer. O zaman insandan kurtluk vasfı zuhur eder. Zaman olur, insan, ay gibi, Yusuf yüzlü bir güzel hâline gelir. İyilikler, kötülükler, kirler, nefretler, gizli yollardan, gönüllerden, gönüllere akıp durmaktadır. Kalplerde her an, bir çeşit şey baş gösterir. İnsan bâzen şeytanlaşır, bâzen melekleşir, bâzen tuzak kesilir, bâzen de yırtıcı hayvan olur."

Görülüyor ki HZ. MEVLÂNÂ, insanı, daha etraflı olarak çeşitli yönleri ile ele almaktadır. Şu halde insan, mutlak olarak iyi de değildir, kötü de değildir. Bâzen iyidir, bâzen kötüdür. Nitekim bir rubâîsinde:

"Bâzen melekler, bizim temizliğimizi kıskanırlar, bâzen de, şeytanlar kötülüğümüzden kaçır." diye buyurmuştur.

Bir mesnevî beytinde de şöyle buyurur:

"Mademki, insan yüzlü birçok şeytan vardır, bu sebeple, her ele, el vermek, her eli tutmak uygun değildir." (Mesnevî-1. cilt, 316)

İnsanı, çeşitli huyları, çeşitli vasıfları ile mütaalâ eden (Hz. MEVLÂNÂ) bir rubaisinde şöyle buyurur.

"İnsanın, şu görünen sûretini, şeklini, birbirine zıt birtakım vasıfları birleştirerek meydana getirdiler. Onun nakşını, sûretini, gam tezgâhında çizdiler. Çamurunu, kederle yoğurdular.

İnsan, bâzen şeytan olur, bâzen melek olur. Bâzen de yırtıcı canavar kesilir. Bu ne esrarlı varlıktır ki, çeşitli huylar, meziyyetler, iyilikler, kötülükler, hep onda toplanmıştır." (Divanı Kebir-Rubâîler: No. 664)

HZ. MEVLÂNÂ, insanı bu şekilde, gerçeği gören bir gözle, hem iyi ve hem de kötü vasıfları kendinde toplamış bir varlık olarak gördükten sonra, insanı kurtarmayı düşünür. Onun kurtuluş yollarını araştırır.

İnsan nasıl kurtulur? Vücut ormanımızdaki vahşî hayvanlar, nasıl yok edilir? İçimizdeki hayvanları alt ederek, kaybedilen insanlığımızı nasıl bulacağız? Kötü huylarımızdan nasıl kurtulacağız?

HZ. MEVLÂNÂ'ya göre, bizim ihtiraslarımız, hiddetimiz ve şehvetimiz bizim insanlığımızı esâret altına almıştır. İnsanı, bu hayvanların esâretinden nasıl kurtaracağız?

HZ. MEVLÂNÂ önce bize bâzı tavsiyelerde bulunmaktadır:

"Hırsı, hasedi, kîni gönülden dışarı at, kötü huyunu, kötü düşünceni değiştir. Her şeyi inkâr etmek sana zarar verir. Az inkâr et. İkrar ise yararlıdır. İkrârını çoğalt." (Rubailer: No. 1473)

HZ. MEVLÂNÂ yalnız kötü huylardan değil, dünyâya pek fazla gönül vermekten, maddî ihtiyaçlar için çırpınıp durmaktan da kurtulmamızı ve cessus olmamızı ister.

"Daha ne vakte kadar bu ihtiyaçlar içinde çırpınan canı düşüneceksin? Daha ne vakte kadar, şu sıkıntılarla, kavgalarla dolu dünya için tasalanıp duracaksın? Dünyânın senden alabileceği, ancak bu bedendir, bu tendir. Sen kendin şu maddî varlığın çürüyecek, kurtlara, karıncalara yem olacak. Bu et yığınınu bir çöplük say da, bu kadar düşüncelere dalma."

HZ. MEVLÂNÂ'nın bu düşüncesi yanlış anlaşılmasın...

Mevlânâ, çalışmamamızı değil, fânî dünyâya gönül vermememizi is-

temektedir. Çünkü Mevlânâ: "Dünyâ nedir? Dünyâ ALLAH'dan gâfil olmaktır. Yoksa zenginlik, mal, mülk, çoluk, çocuk sahibi olmak değildir" demiştir.

Dış âlemde, şu madde âleminde insan, cüsse bakımından pek güçlü, kuvvetli bir varlık olmadığı halde, aklı ve zekâsı sebebiyle kâinâtın efendisi kesilmiş, en kuvvetli, en cessus hayvanlara galabe çalmıştır. İnsanı, hortumu ile fırlatabilecek ve ayağı altında ezebilecek, kocaman cüsseli fili, uşak gibi kullanmaktadır. En yırtıcı hayvanları, arslanları, kaplanları zavallı birer kuş gibi kafese koymaktadır. Fakat ne yazık ki, insan, kendi içindeki hayvanlara yenik düşmüştür.

Madde âleminin efendisi olan, bütün hayvanları buyruğu altında tutan, göklerde uçan, aya gidip gelen, radyolar, televizyonlar îcad eden, akıllara durgunluk veren başarılar elde eden cessus, becerikli, kuvvetli insan, ne şaşılacak şeydir ki, kendi içindeki hayvanlara boyun eğmiştir. Hiddet kurdunun, şehvet yılanının, nefis köpeğinin esiri olmuştur. Mevlânâ bir rubâisinde bizlere ders vermek maksadı ile nefis köpeğinden şöyle şikâyet ediyor:

"Nefis köpeğinin boynuna bir tövbe zinciri vursam, onu ihtiyarlat-sam, belki onun azgınlığını gideririm? diye düşündüm. Fakat o, bir leş görünce zinciri koparıp saldırıyor. Bilmem ki bu nefis köpeği ile ben nasıl başa çıkacağım? Bilmem ki bu azgın köpeğe ben ne yapayım?" (Rubâiler: No. 1249)

MEVLÂNÂ'ya göre, insan hür, bağımsız gibi görünen zavallı bir köledir. Elinde görünmez kelepçeler, ayağında zincirden bağlar vardır. İnsan hem arzularının hem de içindeki hayvanların boyunduruğuna koşmuş bir esirdir. Bu sebeptendir ki gerçek hürriyet insanın, kendi içindeki hayvanların etkisinden kurtulmasıdır. BÜYÜK PEYGAMBERİMİZ de bu iç savaşı, insanın nefsi ile olan savaşını (Cihadı ekber- en büyük savaş) saymış. HAK yolunda, bağımsızlık için açılan en büyük savaş olarak vasıflandırmıştır.

MEVLÂNÂ'ya göre bu iç savaşı kazanmamız için, bizim önce kendimizi bulmamızı, nereden geldiğimizi, ne olduğumuzu bilmemiz gerekmektedir. Kendimizi tanıdığımız, idrak ettiğimiz an, hürriyetimizin müjdesi bize ulaşacaktır.

MEVLÂNÂ'nın ifâdesine göre:

"Önce can ayağından, ten bağıını çıkarmamız gerektir. Başımızı göğe çevirmemiz lâzımdır. Çünkü, bizim yerimiz bu kirli toprak değildir. Biz etimizle, kemiğimizle hayvana benziyoruz ama, hayvan değiliz."

MEVLÂNÂ nefsanî arzularla kirlenmiş olan tenimizi arındırmamız gerektiğini ifâde buyurmaktadır. Mesnevînin bir yerinde der ki:

"Ey teni bulaşmış, kirlenmiş kişi, gönül havuzunun kenarına gel, dön, dolaş, insan havuzun dışında iken nasıl temizlenebilir? Havuzdan uzak düşen kişi nasıl paklanır? Böyle olan kişi iç temizliğinden uzak düşmüştür. Bu havuz gönül havuzudur, ama, bu havuzdan hakikat denizine gizli bir yol vardır. Şaşılacak şey şu ki: "gönül, ten havuzunda çamura bulandı, kirlendi, fakat ten, gönül havuzunda yıkandı, temizlendi." (Mesnevi 2' nci cilt beyit No: 1361)

HZ. MEVLÂNÂ'ya göre, insanı, insanlığından alıkoyan iki korkunç düşman vardır: Bunlardan birisi (şehvet), birisi de (hiddet) tir.

(Hiddet ve şehvet insanı şaşı yapar, rûhu doğruluktan ayırır.)
(Mesnevî 1' inci cilt 333)

İnsanlar, orta derecede yaratılmışlardır. Yukarda melekler, aşağıda hayvanlar vardır. İnsanlar, akıl ve bilgi yolu ile, meleklerle yakındır. Hiddet ve şehvet ile de hayvanlara yakındır.

HZ. MEVLÂNÂ nefsanî arzulara uyan, şehvetine esir olan kişinin doğru yoldan uzaklaştığını şu rubâisinde de açıklamaktadır.

"Eğer şehvetin ve nefsin hevâsına kapılır gidersen, ben sana haber vereyim ki eli boş nasıbsız gideceksin, eğer şehvetten vaz geçersen, bu dünyâya ne için geldiğini ve nereye gideceğini apaçak görürsün."
(Rubâiler: No. 418)

MEVLÂNÂ'ya göre, bizim kurtulmamız için, önce kendi içimize eğilecek, kendi kusurlarımızı görecektir, kendi kendimizi meydana getirmeye gayret sarf edecek, mânen yıkılan yönlerimizi tâmir edeceğiz ve kendimizi iyiye doğru yönelteceğiz.

Gönül evini kirli hallerden temizleyeceğiz. Orayı bir mabet gibi temiz tutacağız.

Başımıza gelen musîbetlere tahammül edeceğiz. Her şeyin HAK'dan geldiğine Onun takdiri olmadan hiç bir hâdisenin olmayacağına inanacağız ve bu yüzden hastalıklardan, yoksulluktan, kederden şikâyet etmeyeceğiz. Sevgiliden gelen derdi, derman olarak bileceğiz.

"Ey gönül, bir sen varsın, bir de Onun derdi var. Onun dertlisi olmak ne hoşdur! Onun derdi, senin dermanındır. Bu sebeple Ondan gelen ıztırapları, açıları çek. Sakın şikâyet etme, sızlanma, Onun takdiri, Onun fermânı budur. Maddî arzularını ayak altına alırsan o zaman, nefsin köpeğini öldürürsün ki asıl kurban odur."

Biz topraktan yaratıldık ve toprak üzerinde yaşıyoruz. Bedenimizle toprağa bağlıyız. Hayvanlar gibi, biz de yiyoruz, içiyoruz fakat biz de hayvanlarda olmayan bir İlâhî emanet var. Bu sebeple başımız göktedir. Fizikî yapımızla, tenimizle hayvanlara benziyoruz ama, ruhumuzla, bizde bulunan İlâhî emânetle insanız. Tenimizi besleyen yiyecekleri topraktan alıyoruz, rûhumuzun gıdâsı yukarlarda, göklerde.

Bizim rûhumuzun, insanlığımızın gıdâsı, gökleri ve yerleri dolduran HAKK'ın nûrudur.

Mesnevî-i Şerif'in bir yerinde Hz. MEVLÂNÂ bu husûsu açıklamaktadır.

"İnsanın asıl gıdâsı, ALLAH'ın nûrudur. Ona, yeryüzünden elde edilen hayvan gıdâsı lâîk değildir."

Fakat gönül, hastalık yüzünden, bu gıdâya düşmüştür. Bu sebeple gece, gündüz bu suyu içmekte ve bu toprağın gıdâları ile beslenmektedir."

Aslında bize âid olmadığı için bu gıdâyı yiyen kişinin yüzü sapsarıdır. Ayağı da tutmaz, sürçer, kalbi de heyecanla, endişelerle çarpar durur. Nerede göklerin gıdâsı?"

Göklerin gıdâsı, HAKK'ın has kullarına mahsustur. O gıdâ, ağızsız, dişsiz yenir." (Mesnevî: 2'nci cilt: 1083-86)

Böylece MEVLÂNÂ, insan olarak, maddî varlığımız ve tabiatımız icâbı, içimizde gizlenmiş bulunan, fenâ huyları, hayvânî duyguları mağlûb etmemiz için, bizim semâvî gıdâlarla beslenmemizi ve bizde bulunan cevheri, emâneti keşf etmemizi tavsiye eder.

Gönül gözümüzün açılarak, hayvanlıktan sıyrılıp, insanlığa ulaşmamız için, daha doğrusu maddî bakımdan hayvanlara benzeyen şu vücûdumuzda gizlenmiş bulunan iyi huylarımızı, insanlığımızı bulup çıkarmamız için kâinâtı yaratan bütün varlıkların sâhibi bulunan ALLAH'ı düşünmemizi, gönlümüzde Onu hissetmemizi nerede olursak olalım O'nun huzûrunda bulunduğumuzu bilmemiz gerekir. Yarattığı çeşitli eserlere bakarak O'nun kudretini, san'atını, büyüklüğünü idrak eder, sık

sık O'nu düşünür, gönlümüze iner, O'nu orada bulursak, O'nun nûru ile nurlanırız. Gözümüz, gönlümüz O'nunla aydınlanır ve yalnız olmadığımızı anlarız.

(MEVLÂNÂ) Divan-ı Kebir'de:

*(Burada gizli birisi var. Kendini yalnız sanma.)
diye buyurmaktadır.*

Bir mesnevî beyitinde de şöyle demiştir:

"İnsan, ALLAH'dan nurlanırsa seçilir, değerlenir de, meleklerin secde ettikleri bir varlık olur." (Mesnevî 2'nci cilt No: 1353)

İnsanın, kendinde bulunanı keşf etmesi için (Hz.MEVLÂNÂ) çeşitli benzetmeler yapmakta, çeşitli misaller vermektedir. **Vahdet denizine gizli bir yol bulan küp, küplükten çıkar, bir deniz kesilir**, demektedir.

"Denize bir yol bulmuş olan küpün önünde ırmaklar secdeye varırlar." (Mesnevî 6'ncı cilt beyit 23)

İnsan topraktan yaratıldı ama, İlâhî tecellîye mazhar olup, İlâhî emânetini yüklenince üstünlük kazandı ve bütün mahlûkatın en şerefli en üstün bir varlığı oldu. (Hz. MEVLÂNÂ) şu mesnevî beyitlerinde bu hakîkatı ifâde buyurmaktadır:

"Âdemin toprağı, ALLAH'ın nûru ile nurlanınca, HAKK'ın melekleri o toprağın önünde secde ettiler. (Mesnevî 2'nci cilt: 1614)

Artık tamamiyle anlaşılmıştır ki ALLAH, dilediğini aziz eder, yüceltir. Topraktan yaratılan âdeme, kanatlarını aç yüksel der. Ateşten yaratılan şeytana da 'yürü iblis ol yedinci kat yerin dibinde şeytanlık et' der.

Ey topraktan yaratılan âdem, sen de göklerde yürü. Süha yıldızını bile geç. Ateşten yaratılan iblis, sen de yerin dibine in' der." (Mesnevî II. 1614)

Bir taraftan bizde bulunan İlâhî emaneti hissetmeğe uğraşırken, bir taraftan da bizde bulunanı (şeytanı) da benliğimizin en derin köşelerine iterek habs etmemiz gerekir. Hayvanî tabiatımızın esiri olan insanlığımızı, kurtarmamız için, nereden geldiğimizi, nereye gitmek üzere bulunduğumuzu düşünmemiz, idrak etmemiz lâzım.

HZ. MEVLÂNÂ şu beyitlerle bu hakîkatı bize haber vermektedir:

"Ben, pâdişahın cinsinden değilim, böyle bir düşünce benden uzak olsun. Fakat O'nun tecellîsi ile O'nun nûruna sâhibim.

Cins oluş, sâde şekil ve zât bakımından değildir. Fakat Esmâ ve sı-

fatlarına mazhariyetimiz bakımından O'nunla mânen münâsebetimiz vardır.

Bitkilerin yetişmesinde su, toprağın cinsinden sayılır. Bizin cinsimiz, pâdişâhımızın cinsinden olmadığı için, varlığımız O'nun varlığında yok olmuştur.

Sonunda bu can, bedenle birleşmiştir. Fakat bu can hiç bedene benzer mi? Can beden gibi maddî bir varlık mıdır? Bu alâkalar, keyfiyetsiz bir tarzdadır. Akıllar, bu alâkayı, bu keyfiyetsizliği bilmekte ve anlamakta âciz kalır. Küllî can, cüz'i canla ilgilendi. Bu can, Küllî candan bir inci alıp koynuna koydu.

Meryem, nasıl gönüller alan Mesih'e gebe kaldı ise, can da onun gibi koynuna aldığı o inciden gebe kaldı.

Fakat O (Mesih) kuru ve yaş üstünde, yeryüzünde seyâhat eden Mesih değildir. O Mesih'in şânı seyyahatten yücedir.

Böylece, cüz'i can, canların cânı, ruhların rûhu olan ALLAH'dan feyiz alınca, nur alınca, öyle bir candan bütün cihan feyiz alır, nurlanır.

O vakit bu cihan, başka bir cihan doğurur ve bu mahlûkata başka bir mahşer gösterir." (Mesnevî II.c.1170.b)

İnsan böylece, kendi cevherini idrak edince, o cevhere lâayık bir varlık olmaya çalışacak, ve insanlığını bulacaktır.

MEVLÂNÂ'ya göre, gerçek insanlık, insanlığımızı idrak ederek, bizde bulunan cevheri sezerek, bizi yaratan ALLAH'a karşı duyacağımız sevgi, bizdeki bütün kötü huyları yok edecek, bizi mânen arındıracak, yüceltecektir.

Bizim nereden geldiğimizi, bizde kimin bulunduğunu idrak etmemiz bizi bütün kötülüklerden kurtaracaktır. Onunla berâber, yaşadığımızın idrâkî içinde olmak, nerede olursa olalım, Onun bizimle berâber bulunduğunu hissetmek bir mü'min için ne büyük bir mutluluktur.

MEVLÂNÂ bir mesnevî beyitinde şöyle buyuruyor:

"Sonunda, biz bildik ve anladık ki, şu görünen tenden ibaret değildir. Biz bu tenin ötesinde ALLAH'la beraber yaşıyoruz." (Mesnevî 5'inci cilt No:3340)

EDEBİYÂTIMIZDA ÇEVRE TASVİRİ

Yard. Doç. Dr. İbrahim ALTUNEL*

I. Çevre ve Kültür

*"Gül efendim, gül yanağın gül olsun
Ağaç yeşert, garip kuşa dal göster
Ana gibi sar bağrına kol göster
Ayıp görme bir ıfık saç yol göster
Güneş gibi, toprak gibi, su gibi" ¹.*

İnsan, fikrî, içtimâî, kültürel ve edebî bir çevrenin içinde yaşar. Sâdece fennin, tekniğin yarattığı yaşama kolaylığı ve rahatlık insanı meşut etmez. Maddî rahatlığın üstünde ruh huzûruna da ihtiyâcımız muhakkaktır. İnsanın maddî varlığı kâinâtın bir parçasıdır, ancak onunla dâimî münâsebet hâlinde yaşar.

A. Çevre (Mühit); "tabiî ve sosyal faktörlerin birlikte tesiri ve karşılıklı münasebetleri sonucunda meydana gelmiş, bütün canlıların içerisinde yaşadığı ve her türlü hayat tezâhürlerini sağlıklı bir şekilde devam ettirdikleri, maddî ve manevî bir ortamdır."²

* S.Ü. Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitim Bölümü Türk Halk Edebiyatı öğrt. Üyesi

1- XX. Yüzyıl Türk Halk Şairleri Antolojisi, 410

2- Yeni Türk Ansiklopedisi, C.2. 65

Çevre, en geniş târifi içinde zerre (molekül) den küre (dünya) ye, mikro canlı (küçük) dan, makro canlı (büyük) ya, hattâ fertten Birleşmiş Milletler'e kadar hareket hâlinde bulunan bir organizmanın uyum (intibak) alanı olarak da anlaşılabilir.

Bütün canlılar, varolduğu günden îtibâren hep çevresiyle iç içe yaşamış, onun nimetlerinden faydalanmış, onun imkânlarını kullanmıştır. Çevre, üzerinde yaşayanlara karşı hep cömert davranmış, tabiatı îcâbı hep onlara vermiş ve onları memnun etmiştir. Canlılar çevresiz yaşayamadıkları gibi, iyi bir çevreleri olmadan da sağlıklı yaşayamazlar. Ekolojik dengeğin bozulması ve tahrîbi bütün canlılar için bir felâkettir.

Canlılar için bu kadar hayâtîyet taşıyan çevremizin kirlenmesi ve tahrîbi, çevre bilimcilerine göre maalesef çok erken çağlarda, "ilk defâ ateşin yakılması ile başladığı." tesbit edilmiştir³.

Günümüzde çevre problemleri büyük oranda "Sanâyî Çağı" ve ona bağlı düzensiz şehirleşme ile ferdin bilgisizce, bencil (egoist) yaşamasından kaynaklanmaktadır. Hocam **Prof. Dr. M. Kaplan** bir yazısında, insan ve çevre münâsebetini şöyle ele alır: "Ben (obje, varlık) asla tek başına değildir. Her insan belli bir mekân ve zaman içinde yaşar. Şurada veya burada bulunma, içinde bulunulan ve yaşanan mekân, varlığımızın temel taşıdır. "Ben" kendini çeviren esrarlı bir âlemin içindedir." der⁴. Bu önemli tesbitlerden sonra çevrenin canlılar için âdetâ "DNA" kadar önem taşıdığı, onlara karakter kazandırdığı söylenir.

Yaradılış kânunlarına göre bir hücre içinde bulunan her molekül, ötekilerine çevre teşkil eder. Bir organ içinde her doku ötekilerine ve organizma içinde her organ da ötekilerinin çevresini meydana getirir. Ferdin çevresi deyince, onun biyolojik, ekonomik, kültürel ve sosyal şekillenmesinde rolü olan faktörler akla gelir. Bir grup içinde her kişi, diğer bir kişinin çevresinin bir parçasıdır. Bu yönden insanın yetişmesinde çevrenin önemli tesîri vardır. Demekki bir ferdin veya bir grubun biyolojik, sosyal ve kültürel yaşayışına, adına "**Çevre**" denilen faktörler tesir etmekte ve renklendirmektedir.

Üzerinde yaşadığımız ve bizi saran "Coğrafya, sâdece iskân ve istih-

3- Çevre ve İnsan, 5 (14), 5

4- Büyük Türkiye Rüyası, 302-305

sal (üretim) şartlarını tâyin etmekle kalmaz sâbit iklim şartları dolayısıyla milletlerin fizyolojileri ve psikolojilerine tesir eder. Bu toprakların her şeyi, hattâ nebatları bile..... bu topraklara benzer, değil insanları. Zîra o bir kader gibi bize yapışıktır. Prof. Dr. H. Edip Adıvar "**İngiliz Edebiyat Târihi**" adlı eserinde coğrafyanın milletler ve edebiyatları üzerindeki tesîrini belirtiyor.. Bütün dünyâ edebiyatlarında içinde doğup büyüdükleri yerin damgası vardır."⁵ Hattâ Fransız yazar ve târihçisi Michelet de "**Fransız toprağı bin senede Fransız milletini yarattı.**" demek sûretiyle coğrafyanın ve fizikî çevrenin önemini belirtmiştir⁶.

Çevre ve insan. İç içe iki varlık. İnsansız bir çevre nasıl güzel değilse, çevresiz bir insan düşünmek de mümkün değildir. Canlılar çevreleriyle varlıklarını devam ettirdikleri gibi çevre de üzerinde yaşayan canlılarla güzeldir. Varlığı insanlar tarafından anlaşılır.

Çevre husûsunda bize düşen, ve yapmamız gerekli olan ciddî görevlerimiz vardır. Zîra Cenâb-ı Hak biz insanları yer yüzüne halîfe olarak gönderdiğini, muayyen bir zaman içinde onun bekâ ve îmarı ile görevli olduğumuzu bildirmişlerdir. İlâhî bir emre muhatap olan bizlerin görevi, çevremizi imhâ ve tahrip değil, îmar ve ihyâ olmalıdır. Bizden sonrakilere yaşanabilir bir dünya Kirlenmemiş bir hava, manzarası güzel ve ürünleri bol bir deniz bırakmalıyız.

İyi bir çevre ile iyi bir nesil ve kültür arasında yakın bir ilgi vardır. İyi bir nesil, herkese faydalı olabilen herkesin güven duyabileceğı inançlı, milliyetçi, vatan ve toprak kıymeti bilen, ecdâdına, onun eserlerine saygılı, halkı insan sevgisiyle dolu altın bir nesildir.

İnsan çevresini temiz tuttuğı zaman hayâtın güzelliklerini anlayabilir. Biz güzel eserler yaratmış güzelliğe âşık bir milletiz. "**İnsan etrafında her an güzellik duygusu uyandıran eserler bulunursa, Tanrı'dan ilham almış gibi olur.**"⁷ Yaradılışın gâyesi aşktır, sevgidir, güzelliştir.

Konu ile alâkalı olarak hadis olup olmadığını kesin tesbit edemediğimiz şu güzel sözler de söylenir. "İnsanın dünyâda esas vazîfesi dünyâyı

5- Nesillerin Ruhı, 118-119

6- a.g.e., 156

7- Büyük Türkiye Rüyası, 74

8- Şiir ve Edebiyat Sohbetleri, II, 62

güzelliştirmektir. Allah güzeldir ve güzeli sever."⁸ Bir şâirimiz de:

*"Sevgi ile yaratıldı bu dünyâ
Sevgi, kâinatta hakîkî renktir.
Sevgi, nur damlası, benek benektir
Sevgi insanlıkta eşsiz çiçektir."*⁹

diyerek sevgisinin insanlık için önemini açıklar.

Beşeriyetin saadeti güzelin ve faydalının muvâzene (denge) sindedir. Yeryüzünde her şekil veyâ sûret mutlakā bir mânâ ve maksadın ifâdesidir. İstisnâsız her yaratık bu esas üzere âleme gönderilmiştir. Çevre bilimine göre bunun ifâdesi ekolojik dengedir. İnsan ise tabiatın bir parçası olup, onun kânunlarına ister istemez bağlıdır. İnsan çevresine önem vermezse önce kendisine olan sonra da başkalarına olan saygısını yitirmiş olur.

Benim bütün insanlardan istediğim havasıyla, suyuyla, güneşiyle her şeyiyle tertemiz bir çevre. Biz insanlar doğaya muhtâcız. Güneşe, havaya, tertemiz sulara, sarı başaklara ihtiyâcımız var. Ağaçların bol olduğu, suların şırl şırl aktığı, kuşların cıvıl cıvıl öttüğü bir yer isteriz. Bizler silah sesleri top gürlemeleri değil, bizler kuş sesleri, kuzu melemeleri, şırl şırl akan dereleri dinlemek isteriz. Her zaman bunları duymak isteriz.

Biz, şâirin:

*"Yıldızlı semâlarda haşmet ne güzel şey
Mehtâba dalıp yâr ile sohbet ne güzel şey
Dünyamızın üstünde bütün ruhlar uyurken
Yıldızların altında ibâdet ne güzel şey"*¹⁰.

dediği gibi gök yüzüne baktığımızda pırıl pırıl güneşi, geceleri ay ve yıldızları, yer yüzüne baktığımızda yemyeşil ağaçlar ile ağaçlarda kuşları görmek istiyoruz. Hem bunları yalnız kendimiz için değil, hepimiz için, gelecek nesiller için istiyoruz. Etrâfımıza baktığımız zaman gözlerimizi büyüleyen, insana huzur veren temiz bir ortam istiyoruz. İyi bir çevre, güzel bir manzara herkesi rahatlatır ve mutlu eder.

Kültür:

Kültür, insanın insanlar tarafından yaratılmış çevresidir. Bu çevre

9- XX. Yüzyıl Türk Halk Şairleri Ant. 391

10- Kubbealtı Akademi Mecmûası, 16 (4), 61

konusu birkaç kategoriye ayrılır:

1- Coğrafi Çevre (maddî çevre): İşlenmemiş tabiat, kişinin etrâfını saran dağlar, ormanlar, ovalar, akar sular.

2- İslah Edilmiş Maddî Çevre: Kişinin barındığı evler, tefekkür ve sanatımızın en heyecanlı konusu olan ibâdet yaptığımız mâbetler, yollar, köprüler, bir yerde îtikâdımızın, merhametimizin uhra duygusu ile suyunu akıttığımız çeşmeler, nakil ve haberleşme vâsıtaları... Bu çevre mefhûmuna maddî çevre ve kültür veyâ medeniyet diyoruz.

3- İç Çevre veyâ Bizzat Cemiyet: Bu çevre bize sosyal hayâtın, teşkilât ve nizamlarını, an'aneleri, müesseseleri, sanat, lisan, ilim ve bilgileri veyâ kısaca ifâde edersek mânevî kültürü ve sosyal nizâmı göstermektedir.¹¹ Bu hususta yazar ve mütefekkir Sâmiha Ayverdi de: "**Halbuki iç ve dış tabiat denilen âşinâlar birbirlerini tamamlayan ve bütünleyen iki dost, birbirlerine elest gününden beri âşık iki sevdâlı idiler.**"¹² demek sûretiyle konuyu veciz bir şekilde ifâde ederler.

Kültürlü bir toplumun temiz bir çevresi olur. "**kirli bir çevre, kirlenmiş bir kültürün netîcesidir.**" ifâdesine göre, Çevre bilincinin teşekkülü, çevrenin sokumluluğunu yüklenmek beşeri insana dönüştürür, yâni mükemmelleştirir. İnsanın bütün başarılarının ve tekâmülünün ilk ve zarûrî temeli budur. Dolayısıyla çevre bilinci, kültürün zarûrî temelidir. Lîsânımızda bir söz vardır. "**Şeref'ül mekân bilmekin** (Mekânın şerefini içinde oturan sağlar.)

Temizlik ve çevre sağlığı konusunda en gerçekçi ve tabiî kuralları İslâm dîni getirmiş, temizliği ibâdetin temel şartı saymıştır. Söz konusu temizlik insan vücûdunun ve çevrenin temizliği olduğu kadar da, derin bir ruh ve vicdan temizliğidir.

Bu açılardan baktığımız zaman bizi saran çevre, üzerinde yaşanan târihiyle, meydana getirilen sanat eserleriyle, millî bir coğrafya, millî bir kültür ve medeniyet olarak karşımıza çıkmakta, vatan olarak bizi bağrına basmakta, bize hayat sağlamaktadır. "Vatan karşısında alınan tavrın ifâdesi ilk yazılı eserlerimiz olan Orhun Kitâbeleri'nden îtibâren günümü-

11- a.g.e. 2 (3), 55

12- a.g.e. 8 (4), 6

13- a.g.e. 12 (4) 25

ze kadar edebiyâtımızda yer alır."¹³.

II. Çevre ve Edebiyatımız:

"Çeşmeleri gürül gürül akıyor
Bahçelerde çiçekleri kokuyor
Çevrili her yanı üzüm bağları
Yakınında mor sümbüllü dağları"

Sanat insan cevherinde gizli olan güzellik duygusunun değişik şekillerde (sesle, kelimelerle, plastik malzeme ile) tezâhürü ve dışarıya olan akisleridir. Bu tezâhür edebiyattır, şiirdir, mûsikîdir, resimdir, mîmârîdir, hatır, süslemedir.. N. Sâmi Banarlı'ya göre "**Sanat insan rûhunu bulunduğu seviyeden kanatlandırarak az veyâ çok yükselttiği, huzûr ve sukûn sağladığı zamanlarda sanattır, hattâ güzel sanattır.**"¹⁴.

İnsanların hedefi, hayâtın en ulvî, en konforlu şekline ulaşmak, güzeli ve mükemmeli yakalamaktır. İnsanlar bu yüksekliğe sanatla yaklaşmak istemişler, bu hususta sanatın her dalından faydalanmışlardır.

Edebiyatımızın her döneminde ve her nev'inde sosyal, kültürel, târihî, coğrafi ve estetik.. konular ele alınmış ve işlenmiştir. Zîra milletin edebiyatları, millî ve estetik değerlerine yüz çeviremezler. Zîra edebiyat kültür değerlerini dil ile ifâde eden bir sanattır. Edebiyat bu mânâda, kültürün aynadaki akislerine benzetilebilir. Bu demektir ki, kültür sâhasında ne varsa, onların hepsinin akislerini edebiyatta bulmak mümkündür.

Fransız edîbi ve romancısı **Stendhal**, edebiyâtı (romanı) cadde üzerinde gezdirilen bir aynaya benzetmiştir. Çağdaş romancılar eserlerinde umûmiyetle hayâtı akssettirmeyi gâye edinmişlerdir¹⁵.

Edebiyatta sosyal ve insanî olan her konu, her duygu ve düşünceye mutlakâ yer verilir. Bizi millet yapan her şey bu dalın içindedir: îmânımız, aşkımız, vatan sevgimiz, ihtiraslarımız, cihangirliğimiz, zevkimiz, hüznümüz, nüktemiz, tabiatımız, coğrafyamız dâhil her şeyimiz. Edebiyatımızı sosyal kültürel... vs.. hayâtımızdan ayrı düşünmek mümkün değildir.

Bugün "**Millî Edebiyat**" tâbirine verilecek en doğru mânâ, milleti-

14- a.g.e. 1 (1) 13

15- Kültür ve Dil, 11

mizin günümüzde içinde bulunduğu meselelerle meşgul olmaktır. **Alai-ne: "Şâirler duygularıyla bâzı gerçekleri, âlimlerden daha önce ve daha iyi kavrarlar"** der.¹⁶

Bütün dünyâ edebiyatlarında, bilhassa şiirinde işlenen temaların ortak yanları olmakla berâber, her milletin edebiyâtı daha çok kendi insanının karakterini, çevresini, yaşayışını ve iç dünyâsını aksettirir.

Edebiyatımızın Türk Halk Edebiyatı nev'i, halkımızın yaşayışının, inanç ve değer hükümlerinin (aşk, ölüm, hasret, tabiât sevgisi ve tasviri, din duygusu...vs) bir hazînesidir. Bunlardan tabiat teması halk şiirinin pek zengin bir yanını teşkil etmektedir. Sözkonusu tabiat, mücerret bir tabiat değildir. O , doğrudan doğruya göl, dağ, deniz, orman, yayla ve akarsular ile üzerinde yaşayan bütün canlılardır.

Şiirde olsun, nesirde olsun **"vatan"** da **"toprak"** da **"halk"** ve **"millet"** de **"yağmur"** ve **"güneş"**de tertemiz vicdanlı vatan şairlerinin mısralarında ancak kendi gerçek mânâlarında yaşamaya devam edeceklerdir.

Şâirlerimiz, bir çevre mühendisliği şuuru içinde, hattâ daha da bir uyanıklık içinde, ekolojik dengeyi de gözeterik Anadolu'yu, Kars'tan, Edirne'ye Samsun'dan, Antalya'ya kadar bir baştan bir başa dolaşırlar. farklı bir metodla, farklı bir üslûpla çevreyi dile getirirler. Dağı ile ovası ile, akarsuları ile, bağları, bahçeleri, gülleri, bülbülleri, turna ve şahinleri ile, bitki örtüsüyle Anadolu'yu tasvir ederler, çevre güzelliklerini bize duyurmaya çalışırlar.

Bu konu ile alâkalı olarak Dr. M. Cunbur da: **"İşte bereket yatağı Anadolu'nun dokuz köşesinden dokuz türlü ses gelir. Bu seste sevgi vardır, hasret vardır, gurbet vardır, taşıyla toprağıyla, seliyle, coğrafyasıyla, yeşiliyle, yaprağıyla bu seste bütün bir memleket vardır."** der ve 14. yüzyıldan, Y. Emre'nin şiirlerinden şu örnekleri verir;

"Gel varalım bizim ile kim giresin bahçelere

Dâim öten bülbülleri, gülistanım solmaz benim

Bizim ilin bahçeleri dâim tazedir gülleri"

Tabiat unsurları Y. Emre'nin şiirlerini bir takım sembol ve benzetme vâsıtası olarak doldurur. Bir bahar tablosu çizer, Tabiatı dolduran kuş

16- Büyük Türkiye Rüyası, 129

sesleri Y. Emre Divânı'nı da doldurur. Bülbül'den başka, güvercin, serçe, kartal, şahin, doğan, hattâ kaz ve ördek gibi daha bir çok hayvanların Y. Divan'ın da yer aldığı görülür.¹⁷

Şâirlerimiz çevrelerini değişik duygularla tasvîre çalışırlar. Önce kahramanlık duygusu ile Anadolu'yu destanlar diyârı zeybekler, seymenler, dadaşlar yurdu olarak tanıtırılar.

"Sen ey Karslar, Antepler, Erzurumlar, Maraşlar, Ey zeybekler, seymenler, dadaşlar diyârı hey." diye seslenirler. Estetik duygu ile;

*Ey bireon başaklar, otlar, bağlar bostanlar
Ey, şehrâyin geceler, İrembağı sabahlar*

*Ey sebiller, kubbeler, hanlar, kervan saraylar
Tanrı yeşili zeytin, çoban yeşili söğüt,
En bakımsız, en kuytu bir bucağın
Bence İrembağı gibi güzeldir."¹⁸*

diyerek devam ederler, Zengin benzetmelerle tasvir ederler. Mevsimleri başka başka güzellikte olan Türkiye'mizin coğrafi konumu:

*"Temmuzunda orak sesi çınçındır
Yeşil göğsün, sarı ekin saçındır.*

*Bahçe bahçe baharların açılır
Karlı buzlu pınarların içilir
Bölük bölük yaylalara göçülür."¹⁹*

diyerek dile getirilir. Başka bir dörtlükte bu topraklar için:

*"Toprağın burcu burcu gül kokar
Bahçelerde şakır şakır bülbüller öter
Üç bir yanın, ısl ısl denize bakar
Her parçanı sevdim senin Türkiyem"²⁰*

diyerek sevgisi ve duygusu doruklaşan şâir; Ülkenin uğradığı bir deprem felaketini de:

17- Türk Yurdu "Yunus Emre" Özel Sayısı, 51

18- Büyük Memleket Şiirleri Antolojisi, 19

19- a.g.e. 42

20- a.g.e 49

*"Susmuş bülbülleri, gülleri perişân
Gark olmuş toprağa kalmamış insân"*
diyerek dile getirir. Ülkemizde sâhipsiz olan ve sam yelinin kuruttuğu
yerlere üzüdür bu üzüntü ile:

*"Yeşil ovaları yüce dağı var,
Bülbülsüz goncalar, sahipsiz bağlar
Koyunsuz yaylalar, çiçeksiz bağlar
Sam vurdu kuruttu, yel üzdü beni"²¹
diyerek yaralı bülbül ile dert ortağı olur:
"Baharı bekleyen yaralı bülbül
Gül üstüne rahmet yağar sabreyle
Karanlık gecenin bir gündüzü var
Gün doğmadan neler doğar, sabreyle"²²*

diyerek bülbülle dertleşir ve ona sabır tasviye eder. Aşağıdaki mısralarla
da müşahhas vatan coğrafyasını tasvîre çalışır:

*"Ne kadar uzakta kalsam da Kars'a
Gönlümden akıyor o coşkun Aras
Zümrüt dağlarını görür gibiyim
Karlari erguvan Sarıkamış'ın"*

diyerek, gurbet ve ayrılık duygusu ile Kars'a, Aras'a ve Sarıkamış'a olan
hasretini dile getirir. Marmara'ya geçen, şâirimiz Bursa'da târihi konuşturu-
rur:

*"Bursa'da eski bir câmî avlusu
Mermer Şadivanda şakırdayan su
Orhan zamânından kalma bir çınar
Onunla bir yaşta ihtiyar çınar
Ovanın yeşili, göğün mâvisi
Ve minârelerin en ilâhisi"²³der.*

Şâirlerimiz Bursa'da târihi ve yeşili tasvirde âdetâ yarışrlar:
*"Ben yeşili Bursa'da gördüm
Bursa'da sevdim sevgilim"*

21- a.g.e. 61

22- XX. YY. Türk Halk Şairleri Ant. 369

23- Büyük Memleket Şiirleri Ant. 81

*Bursa'da yeşil yeşil oluyor gece
Bursa'da yeşil örtüler gördüm
Bursa'da yeşil çiniler gördüm
Bursa'da nefis bir bestedir yeşil Mahûr'dan*"²⁴

diyerek çevrecilerin üzerinde durdukları, ekolojik denge için gerekli duyulan yeşilin kompozisyonu yapılır ve oradan Ege illerine geçilir, Ege, târihî güzellikleriyle, tabiatı ve bitki örtüsüyle bir çevre şuuru içinde canlandırılır.

*"Ege Türk illerimizin sırma saçlı kızıdır.
Ege Cumhuriyetin zafer yıldızıdır."*

denir, **Denizli** ve **Aydın** illeri için de:

*"Bahar suyu kalplerden damara yürür
Burası Denizli'dir kardeşim
Kızı nar benizlidir.
Denizli geceleri bol yıldızlıdır"*

*"Gök sümbül, kırmızı lâle açılmış
Güller ağzın açmış güller durmayıp
Bizim illerimiz Aydın illeri,
Çifte çifte bülbüllüdür dalları."*²⁵

Başka bir şâirimiz bu defâ **İstanbul**'dan İstanbul için:

*"Üsküdar yolları çınar ağacı
Leylâklar yollarda bir sevgi tâci"*

der ve devam eder:

*"İstanbul'u dinliyorum gözlerim kapalı
Serin serin kapalı çarşı,
Cıvı cıvı Mahmut paşa,
Güvercin dolu avlular,
Çekiç sesleri geliyor doklardan
Güzelim bahar rüzgarında ter kokuları
İstanbulu dinliyorum..."*²⁶der.

Bir başka şâirimiz de Marmara'nın bir başka köşesi için:

24- a.g.e. 115-116

25- Türk Halk Şiiri Antolojisi 70

26- Büyük Memleket Şiirleri Ant. 92

"Bulutlar doymamış olacaklar ki, yeşile,
 İnivermişler masmâvilikten gölün içine
 Ağaçlar bulutlarla sarmaş dolaş
 Sırlar karışmış, birbirine
 Bahçeler boyunca erik, elma, kiraz

Su içinde yosun, su üstünde saz" diyerek Sapanca gölünü, meyve bahçelerini, bitki örtüsünü çevre güzelliğini tasvir eder, Sanki bir çevreci gibi ekolojik dengenin tasvîr edildiği şekilde olması gerektiğini ifâde eder.²⁷

Doğu Anadolu'da, Marmara'da Ege'de dolaşan şâirlerimiz bu defâ da iç Anadolu, Güneydoğu Anadolu bölgelerimizde dolaşırlar O bölgelerimizi, o bölgelerimizin güzelliklerini tasvir ederler:

"*Kütahya'nın çini işleri*
Samsun'dan uçuyor zafer kuşları
Ergani'nin bakır kokar taşları
Yurdum senden başka Cennet yalanmış"

diyerek, târihî duygulardan kendini kurtaramaz ve **Konya** için:

"*Karatay ince Minâre*
Dolaştım hep birer kere
Alâeddin tepesine
Çıktım târihin sesine
Selçuklular'ın türbesine
Baktım âmennâ uyanık"

diyerek Konya'da târihle söyleşir, buradan Halil Ürrahman'ın makâmı olan, **Urfa**'ya geçer:

"*Bir gece Urfa'da Halil rahman'da*
Suda aydoğduğu garip zamanda
İçinde hicranlı bir bülbül sesi
Altın seccâde bir gül bahçesi
Üstünde yıldızlar, önünde havuz."

diyerek uhrevî bir duygu içinde Urfa'ya tasvir eder.²⁸

Sizler, dört mevsimin bir arada yaşandığı, yedi kilimin bir arada bu-

27- a.g.e. 97

28- a.g.e. 193

lunduğu, pırl pırl güneşin hep semâları doldurduğu, doğanın melodisinin hiç dinmediği başka bir ülke gördünüz mü? işte bizim ülkemiz, Türkiye'miz böyle bir ülke, dünyânın en güzel ülkesidir. Öyle bir ülke, şâirimiz bu ülke için,

*"Ormanında türlü türlü kuşlar ötüşür
Çayırında gürbüz koçlar itişir
Tarlasında altın başak yetişir
Gölgesinde gam dağıtır o eller." der.²⁸*

"Tanrı'nın coğrafî bir ihsânı olarak bizlere bahşettiği bu ülkeyi ecdâdımız hiçbir yabancı tesir altında kalmadan, kendi zevki ve kendi mîmârî anlayışı içinde bir baştan bir başa câmilerle, çeşmelerle, parklarla bahçelerle, Orman ve koruluklarla daha da güzelleştirerek onu yer yüzü cenneti hâline getirmişler. Minârelerinden yükselen ezan sesleri ile şadırvanlardan şakırdayan su sesleri, ağaç dallarında ötüşen türlü türlü kuş sesleri âdetâ bir armoni ve uhrevî bir âhenk teşkil etmiştir. Bu ülke şâirlerimizce:

*"Su kenarlarında lâleler vardı
Göklerde âteşin hâleler vardı
Uzaktan akseden nâleler vardı
Bir ahû kalbinden vurgundur sandım."³⁰*

diyerek şiirleştirilir. Türklerde olan târihî ağaç sevgisi, yeşile ve dinez karşı aşk ölçüsündeki bağlılıklar:

*"Ve göklerde baş kaldıran ağaçlar
Yeşilin rüyâsını görürdü
Ve salkım söğütleriyle Meriç
Denizin rüyâsını görürdü."³¹*

diyerek dile getirilir.

Bu ülke bizim ülkemizdir. Hepimiz bu ülkenin üzerinde yaşıyoruz. Ülkemizin çevre ve târihî güzelliklerini korumak hepimize vatan borcudur. Rahmetli hocam **Prof. Dr. M. Kaplan** tâ öğrencisi olduğumuz yıllarda, **Ali Suavi'nin** adı bilinip de hâlâ bulunamayan "**Sen de Gemide-**

29- Kahramanlık Şiirleri Ant. 137

30- Kubbealtı A.M. 6 (2) 60

31- Şiir ve Edebiyat Sohbetleri, 76

sin" adlı eserinden bahisle, ülke ile gemi arasında münâsebetler kurar ve şöyle bir benzetme yapardı: "Türkiye denilen bir gemi hepimizi üzerinde taşıyor. Türk milleti bu gemi ile yüzyıllar ötesinden bu güne kadar gelmiş bundan sonra da aynı gemi ile ebediyete kadar gidecektir. Onun iyi idâre edilmesi ona bakılması vatandaş olarak hepimizi ilgilendirir." derdi.³²

Yer yüzünde, fethedilmiş ve bir millete ebedî vatan bırakılmış toprakların en güzeli, en mukaddesi olan Türkiye topraklarıdır.³³ Şâirin:

"Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ

Şuhedâ fışkıracak, toprağı sıksan şuhedâ"

dediği vatani hepimiz, her şeyi ile korumalı ve güzelleştirmeliyiz.

Bir vatan, onu bilerek ve her türlü ihtimallerden kıskanarak sevmeyi bilen gerçek ve ölçülü evlâtları elinde bahtiyardır.

Türkiye sevgisini ve tasvîrini yine bir şâirimizin şiiri ile bitirmek istiyorum.

"Türk yurdu uludur ulu

Çeşmeler ırmaklar, göllerle dolu

Nazlı yâre selâm edin turnalar."³⁴

32- a.g.e. 225

33- Büyük Türkiye Rüyası, 19

34- Kubbealtı Mecmuası s.5

ALTIN ÇİİNİ

ALTIN ÇİİNİ

KÜTAHYA - TÜRKİYE

ALİ KALFA ÇARŞISI KAT 1, NO: 1-2

TEL: 2560 2731 2412

"Zirvede"

Castrol GTX şimdi SG(*) sınıfında. Dün olduğu gibi bugün de zirvede. Üstün kalitesi daha da artırıldı. Özel moleküler yapısı ile her koşulda en yüksek verim ve aracınıza mümkün olan en uzun ömür için ...

Castrol GTX "Zirvede"

* SG: API (American Petroleum Institute - Amerikan Petrol Enstitüsü) sınıflandırmasına göre, günümüzde dünyadaki en üstün motor yağı sınıfıdır.